

2014

JOHDATUS SIVISTYSPEDAGOGIIKKAAN

Seppo Niemelä

KANSALAIŠFOORUMI

Seppo Niemelä

Johdatus sivistys- pedagogiikkaan

Sisältö

Aluksi

1. Kohti pedagogista uudistusta	5
Välitys ja sivistys	
2. Sivistys prosessina	7
Uutta luova toiminta	
<i>Sukelluksia</i>	
3. Omaehtoinen oppiminen	9
Potentialit	
<i>Sukelluksia</i>	
4. Sivistysprosessin käynnistäjät	11
Pedagoginen suhde	
Pitkäaikainen vertaisryhmä	
Itsenäisinä yhdessä	
Sivistysopettajan huoneentaulu	
<i>Sukelluksia</i>	
5. Vapaa sivistystyö – tarkoitukset ja tehtävät	16
Elinikäistä oppimista	
Sivistystarve	
5.1. Itsen toteuttaminen	18
Jatko-opinnot	
Sivistys harrastuksena	
5.2. Aktiivinen kansalaisuus	20
Vaikuttamisen tasa-arvo	
Opettaja- vai omaehtoinen	
Sivistystyö kansalaiskasvattajana	
Demokratiakasvatus	
Vapaus ja sen rajat	
5.3. Yhteiskunnan eheys	24
Politiikkaa vai pedagogiikkaa	
Kysyntä ja maksukyky	
Erityistehtäviä	
5.4. Työllistettävyys	28
6. Kehittämisehdotuksia	28

Taustakirjallisuutta

Aluksi

Olen viime vuosina kirjoittanut useita lähteissä mainittuja sivistyspedagogiikkaa käsitteleviä artikkeleita ja pitänyt aihepiiriä käsitteleviä luentoja. Olen myös saanut johtaa yhdessä tohtori Anita Malisen kanssa vapaan sivistystyön opettajien opintoja.

Tässä vihkosessa kokoan yhteen näissä kirjoituksissa ja opintojen keskusteluissa kiteytyneen ydinsanomana. Kirjoitus on laajennus samannimisestä artikkelistani Aaro Harjun ja Jaakko Rantalan toimittamassa, kokonaisuutena lukemisenarvoisessa kirjassa *Sivistymisen ydin*.

Alkuosassa käsittelen yleistä sivistymistä edistävää pedagogiikkaa. Jälkiosa pohtii vapaan sivistystyön tarkoitusta ja tehtävää. Pienemmällä painetut sukellukset antavat edellä olevaan tekstiin lisäyksiä, taustoja, kiinnekohtia ja syvennyksiä.

Sivistyspedagogiikan elvytys on tähdellinen aikana, jona tietoverkot tarjoavat ennen kokemattomat mahdollisuudet päästä mistä ja milloin vain huipputiedon lähteille. Tiedon käyttöön tarvitaan juureva persoonallisuus. Siksi itsen tai persoonallisuuden – nimitykset vaihtelevat – kehitys on edelleen kaiken kasvun avainkysymys.

Sivistysprosessi on tarpeen kaikessa perusopetuksen jälkeisessä koulutuksessa ja opintotoiminnassa. Myös vapaan sivistystyön työmuotojen sivistyspedagoginen perusta on mielestäni yhteinen. Joiltakin osin tekstissä on viittauksia eri työmuodolle ominaisiin seikkoihin. Vapaa sivistystyö on ylläpitänyt ehkä muuta koulutusta paremmin sivistäviä käytäntöjä. Se voi tarjota tärkeitä virikkeitä koko oppimismaailmalle.

Tulkitsen tuon tuosta perustuslakia ja lakia vapaasta sivistystyöstä. Aikaisemmin lakien ja hallinnon dokumenttien sanamuodoista ei tarvinnut juurikaan välittää, mutta enää se ei käy päinsä. Jatkossa toiminnan arvioinnilla on kasvava merkitys. Annetut tarkoitukset ja tehtävät ovat arviointien lähtökohta.

Kirjasen taustavakaumus on, että sivistystyö ja sen työtapa ovat uutta luovan, innovatiivisen ja henkisesti kukoistavan ihmisen, mutta samalla myös yhteisön, järjestön, kunnan ja yhteiskunnan palveluksessa. Työhön tarvitaan sivistystyön omaehtoista, osallistavaa ja yhteisöllistä pedagogiikkaa.

Lähdeviittauksia on tekstissä vain, jos on tuntunut tarvetta viitata jatkopolkuja. Enempiä taustoja tai selityksiä etsivä löytää ne kirjastani *Sivistyminen*. Muuten lähteisiin on merkitty kirjat, joilla on ollut erityinen merkitys sivistyspedagogiikan kehitykselle. Lämmin kiitos Kansalaisfoorumille tämän kirjoituksen saattamisesta sivistymisestä ja sivistämisestä kiinnostuneiden ulottuville.

Lapuan Hirvijoen Kotajärvellä syyskuussa 2014

Seppo Niemelä

"Our common goal is Europe, where everybody can develop their potential to the fullest, feel that they can contribute, and they belong."(Ote EU:n elinikäisen oppimisen tavoitteita koskeneesta keskustelusta.)

1. Kohti pedagogista uudistusta

Suomeen tarvitaan pedagoginen uudistusliike. Perimmiltään kysymys on siitä, miten Suomen perustuslakiin kirjattujen sivistyksellisten oikeuksien kolmea kohtaa painotetaan. Perustuslain 16. pykälän mukaan julkisen vallan on turvattava (i) *perusopetuksen* ja (ii) *muun kuin perusopetuksen* lisäksi jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus (iii) *kehittää itseään* varattomuuden sitä estämättä.

Juuri näin sivistysmaan sivistykselliset oikeudet pitääkin perustuslaissa ilmaista. Viimeksi mainitun ymmärtäminen ja asema on kuitenkin pitkään heikentynyt. Koulu ja korkeakoulu on hyvä antamaan perus- ja muuta opetusta, mutta niiden kyky herättää halu itsensä kehittämiseen on huono. Myös itseä kehittävän vapaan sivistystyön asema heikkenee.

Itsen ja persoonallisuuden kehittämisen jää entistä enemmän varjoon, kun verkkovälitteinen opetus tuo uusia ennen kokemattomia mahdollisuuksia päästä uusimman tiedon lähteille.

Opettajien opettaja Pasi Sahlberg (Image 2/2014) kiinnitti dramaattisesti kansakunnan huomion opetuksen heikkouksiin. Hän sanoi, että nykykoulu epäonnistuu pahimmin siinä, ettei se auta nuoria löytämään luovuuttaan ja intohimoaan. Sahlbergin mielestä luokkahuoneopetuksen määrä pitäisi puolittaa ja korvata itsen kehittämistä tukevin toimin.

Periaatteessa samaan ilmiöön puuttui professori Bengt Holmström (HS 13.4.2014), jonka mielestä yliopistomme tuottavat *ylikoulutettuja alisuoriutujia*. Koulutusjärjestelmän on vallannut usko siihen, että jos ihmiseen työntää uusimman opetusteknologian ahtopaineella tietoja ja taitoja, siitä ihmeen tuloksena syntyy innovatiivinen ihminen.

Myös yliopistot kouluttavat ihmisiä, jotka kyllä kykenevät uusimaan sivistyksen saavutuksia, mutta joiden kyky uudistaa niitä on heikko. Nuorisoseuroissa esitetty valitus on edelleen ajankohtainen: yliopistot tuottavat ihmisiä, jotka tietävät yhtä ja toista siitä, mitä viisaat ovat aiemmin sanoneet, mutta joille omintakeinen ajatus on yhtä vieras kuin ikiliikkujan rakenne.

Usein kuulee valituksia siitä, että hyvin koulutettujen suomalaisten ja vaikkapa amerikkalaisten nuorten välillä on dramaattinen ero heidän tullessaan työelämään. Suomalainen nuori pyörittää peukaloitaan ja kysyy, mitä tässä nyt pitää tehdä. Amerikkalaiset esittävät kohteliaan ja hyvin artikuloiduin sanankääntein kysymyksiä siitä, että voisimmeko tehdä tässä asiassa näin ja näin.

Heikosta omaehtoisuudesta kertovat ilmiöt palautuvat osaltaan pedagogiikkaan. Tästä on helppo nähdä yhtymäkohta henkiseen lamaan, johon Suomi on ajautunut ja

siihen innovaatioiden puutteeseen, joka pudottaa tuotantoamme pois kiivaasti kehittyviltä maailmanmarkkinoilta.

Välitys ja sivistys

Kasvatuksen historiassa on kautta aikojen ollut kaksi täydentävää lähestymistapaa oppimiseen ja inhimilliseen kasvuun. Niiden taustaa voi seurata antiikin Kreikkaan. Aristoteles kuvasi oppimista tiedonsiirtona opettajalta oppilaalle. Sokrates etsi keinoja herättää ja käynnistää oppilaan oma oppimisprosessi, ”singonneesta kipinästä leimahtava liekki, joka siitä lähtien ravitsee itse itseään”. Molempia tarvitaan.

Nimitän nyt vallitsevaa lähestymistapaa kokoavasti Bengt Gustavssonin seuraten *välityspedagogiseksi*. Siinä oppijalle välitetään opetuksen järjestäjän tärkeäksi kokemia, usein opetussuunnitelmaan kirjattuja tietoja ja taittoja. Opiteista annetaan todistus. Tätä tarvitaan erityisesti perus-, mutta myös muussa opetuksessa.

Jokaisen uudelle sukupolvelle tulee välittää oleellinen ja paras siitä, mitä ihminen on saanut kulttuurihistoriansa aikana aikaan. Ilman sitä mikään kehitys ei ole mahdollinen. Tietoräjähdyksen nopeasti muuttuva maailma kasvattaa tarvetta välittää uutta tietoa ja taitoa oppijoille eliniän ajan.

Toista lähestymistapaa nimitän sivistysteoreettiseksi ja *sivistyspedagogiseksi*. Sen perusideat ovat käytössä useissa pedagogisissa suuntauksissa (kokemuksellinen, konstruktivistinen, kriittinen, dialektinen, freireläinen, radikaali pedagogiikka tai andragogiikka). Kokoavana kantakäsitteenä sivistys on mielestäni Suomessa kuitenkin käyttökelpoinen yleisnimi.

Pyrin väitöskirjassani (2011) osoittamaan, että sivistysajatuksella on vahva perinne pohjoismaissa ja myös Suomessa. Yksi sen kehittäjistä oli kansanvalistuksen isä J. V. Snellman. Sivistys vaikutti kasvatuskäsitykseen 1800- ja 1900-luvuilla ja selittää Suomen huikeaa uudistumiskykyä 1900-luvulla. Sivistys voi toimia herätteenä tämän ajan tarpeisiin vastaavalle pedagogiselle uudistamiselle.

Tunnetuinta sivistyspedagogiikka on ollut pohjoismaisessa kansansivistyksessä, meillä vapaassa sivistystyössä. Työtä ohjaavan lain mukaan vapaassa sivistystyössä korostuu edelleen ”omaehtoinen oppiminen, yhteisöllisyys ja osallisuus”. Kaikki kolme ovat sivistysoppimisen kulmakiviä ja sivistyspedagogiikan haasteita.

Sivistysteoria on viime vuosina ollut kiinnostavan kehittämisen kohteena kahdessa pohjalaisessa ja yhdessä savolaisessa miljöössä: Oulun yliopistossa (Pauli Siljander ja hänen oppilaansa), Åbo Akademin Vaasan yksikössä (Michael Uljens ym.) ja Itä-Suomen yliopiston sosiaalipedagogiikassa (Juha Hämäläinen). Nimet toistuvat jatkossa usein.

Kiinnostavia sovelluksia on useita, yhtenä esimerkkinä kokemuksellisen oppimisen perinteelle rakentuva aikuiskasvattajan pedagogiset opinnot (APO) Jyväskylässä. Ydintä on omaehtoisen kehityksen herättäminen, tukeminen ja käyttö keskeisenä oppimistapana.

2. Sivistys prosessina

Sivistyksen tekee vaikeasti lähestyttäväksi käsitteen monimuotoisuus. Sivistyshistoria on kertomus siitä valtavasta määrästä luovaa työtä, jota ihminen on olemassaolonsa aikana tehnyt eri puolilla maailmaa ja eri yhteyksissä tutkiessaan toden, oikean, hyvän, kauniin ja myös pyhän kysymyksiä.

On syntynyt monia, myös kilpailevia käsityksiä siitä, mitä sivistys on. Sivistymisen prosessi saa sävyjä sen mukaan, tarkastellaanko länsimaista, suomalaista, humanistista, luonnontieteellistä, kristillistä, protestanttista, islamilaista, itämaista tai muuta sivistystä. Seuraavassa ei puututa sivistysten erityispiirteisiin.

On suuri taipumus nähdä sivistykset vanhoina, hienostuneina, pysähtyneinä ja pölyttyneinä elämisen malleina. Se kuvastuu ajatuksessa, että voisi olla olemassa jokin sivistyksen oppimäärä, jonka omaksunutta sanottaisiin sivistyneeksi.

Sivistysten saavutukset antavat tosin pohjan nykyajan sivistymiselle. Samalla ne antavat osviitan siitä, mitä kaikkea ihminen on yrittänyt ja mitä seurauksia siitä on ollut. Historiasta voi oppia.

Sivistystyö ei silti ensisijaisesti tarkoita menneen luovan työn tulosten välittämistä. Näin tekemällä syntyy kyllä oppinut, mutta ei sivistynyt. Näin siksi, että inhimillinen sivistys ei jää hetkeksikään paikalleen; se muuttuu jatkuvasti, etsii levottomana uutta ja pyrkii usein vastakohtien kautta ponnistaen parempaan maailmaan.

Sivistystyön tulee ohjata (i) sivistyksen aiempiin ja nykyiselle taustaa antaviin saavutuksiin, mutta yhtä painavasti täysillä mukaan (ii) muuttuvan sivistyksen kuohuvaan elämään ja mikä tärkeintä niin, että ihminen (iii) oppii vähitellen antamaan muutokseen persoonallisen panoksensa.

Bengt Gustavsson sanoo osuvasti, että sivistyksen kaksi puolta ilmenevät ruotsin sanassa *bidning*. Sivistys on yhtäältä (före)bild, menneisiin kokemuksiin perustuva esikuva tai elämisen malli. Yhtä lailla siihen sisältyy verbi bilda, jota tarkoittaa luomista ja muotoilemista.

Sivistys ei rovasti Reinhold von Beckerin suomeen kehittämänä sanan bildning vastineena tavoita tätä kaksoisluonnetta. Se on kuitenkin tärkeä ymmärtää, koska sivistysprosessi uutta luovana ja parempaan pyrkivänä on oleellinen sivistykselle pedagogisena käsitteenä.

Uutta luova toiminta

Sivistyminen on useiden sivistysteoreetikkojen mukaan sen *luovuuden* ja innovatiivisuuden heräämistä, jolla aiemmatkin saavutukset on tehty. Pauli Siljanderin (2002) mukaan sivistys on perimmiltään idea *uutta luovasta toiminnasta*; ydintä on muotoutuminen, hahmon rakentaminen ja uuden luominen. Lisäksi hän toteaa, että sivistys on prosessikäsite.

Juha Hämäläisen (2007) osuvan tiivistyksen mukaan sivistysteoriaan perustuva sosiaalipedagoginen käsitys pitää sivistystä ”ihmisen kehityspotentiaaliin perustuvana

inhimillisen kasvun prosessina”; sivistystä ei voi pakottaa eikä tuottaa ulkopuolelta, vaan se on aina subjektin itsekasvatusprosessi.

Sivistys uutta luovana toimintana avaa sivistymiseen viisi sivistyspedagogiikan kannalta oleellista ja sivistystyön identiteettiin vaikuttavaa kiinnekohtaa:

1. Jokainen ihminen on *ainutlaatuinen*; sivistymistä ei kukaan voi toisen puolesta tietää, tehdä tai antaa. Siksi jokainen tekee sivistymisensä viime kädessä itse. Aiemmin sitä nimitettiin *itsekasvatukseksi*. Yksilön kannalta sivistyminen on omaehtoinen, autenttinen, yksilöllinen, ennakoimaton ja siten nonformaalinen ja usein yhteisöllinen oppimisprosessi.

2. Sivistyminen etenee itsen (persoonallisuuden, *potentiaalinen*) ja sosiokulttuurisen ympäristön *vuorovaikutuksena*. Hyvä esimerkki on kielen oppiminen. Lapsella on suuri valmius oppia kieltä, mutta minkä kielen (mitä kielet) hän oppii, riippuu hänen kielellisestä ympäristöstään. Sosiokulttuurinen vuorovaikutus tekee ihmisestä peruuttamattomasti sosiaalisen olennon.

3. Siljander tiivistää - myös sivistystyön käytännön kannalta oleellisen - tavoitteen niin, että sivistyvä kasvaa *omaehtoisesti toimintakykyiseksi* subjektiksi samalla kun hän rakentaa *yksilöllistä identiteettiään* eli vastausta siihen, kuka minä olen ja keihin minä kuulun. Prosessien taustana ovat yksilölliset potentiaalit.

4. *Sivistys kuuluu kaikille*. Jokainen voi sivistyä. Sivistys ei jaa etuoikeuksia. Usein sivistystyössä on kannettu erityistä huolta ihmisistä, jotka sosiaalisen aseman, perhetaustan, ohuen koulutuksen tai muista syistä eivät ole päässeet itsenäisen ajattelun ja omakohtaisen toimintakyvyn alkuun.

5. Luovana prosessina sivistykseen sisältyy ajatus *olemassa olevan ylittämisestä ja paremmasta maailmasta*. Uudet sukupolvet eivät pärjää muuttuvassa maailmassa edellisten antaman sivistysperinnön varassa. Perinnön kehittäminen on elinehto. Nykytila on tästä hyvä esimerkki: tarvitaan uusi sivistys kohtaamaan ekologiset ja globaalit talouden ongelmat.

Vaikka sivistyminen on yksilöllisille potentiaaleille perustuvaa itsekasvatusta, prosessi ei Esa Kivelän sanoin ole spontaaniautonominen. Sivistystyön ja -pedagogiikan tulee löytää keinot sivistymisen prosessin herättämiseen ja tukemiseen.

Sukelluksia

Ajatus valistuksesta ja sivistyksestä luovana prosessina ilmenee jo alan varhaisilla ajattelijoilla. Immanuel Kant (1724–1804) askarteli sen kysymyksen kanssa, miten havainto ja käsite liittyvät toisiinsa. Hänen ratkaisunsa oli, että väliin tarvitaan ”luova mielikuvitus” eräänlaisena havainnon ja käsitteen kytkentäasemana. Näin ajattelevilla luovan mielikuvituksen viljely on tärkeä osa sivistystyötä. Kant kannusti

jokaista käyttämään omaa järkeään ja myös julkiseen järjenkäyttöön. Kantin ajatukset ovat vaikuttaneet erityisesti ruotsalaiseen sivistyskäsitykseen.

Niin ikään havainnollinen on kansallisten liikkeiden ja myös suomalaisuusliikkeen virikkeitä keskeisesti antaneen J. G. Herderin (1744–1803) käsitys. Hän näki, että ihmisellä on vain ihmiselle ominainen kyky luoda jatkuvasta aistimusmassasta kuvia tai hahmoja (Bild, Bildung, Gestalt). Ne voidaan käsitteellistää, säilöä kieleen ja antaa tulevien sukupolvien käyttöön. Tämä mukaan kieli ja kulttuuri ovat raportti kansan luovasta työstä. Tämä herätti kansankulttuurin arvostuksen, mutta samalla käsityksen, jonka mukaan kulttuurin jatkuva uudistuminen on sen elinehto. Tähän tarvitaan myös kulttuurien vuorovaikutusta. Herder käytti ensimmäisenä termiä kansansivistys.

J. V. Snellman puolestaan ajatteli, että jo perinteen omaksuminen on luovaa työtä. Ihminen jättää tradition jälkeensä toisenlaisena, kuin hän on sen itse saanut. Snellmanille sivistyminen ei ollut opetuksen tulos, vaan enemmänkin opetuksen oppilaassa herättämä vastavaikutus. Hän ajatteli, että opetukseen kohdistuva ”epäilyn syntiinlankeemus” eli nykykielellä kriittisyys on tärkeä osa sivistymisen prosessia. Oman ajattelun ja toiminnan kehittyminen tekee koululaisesta opiskelijan.

Varhaiset suomalaiset kansansivistyksen puolestapuhujat käyttivät ruotsin sanaa bildning. Sille haettu suomenkielinen vastine on sivistys, jonka tausta on pellavan viimeistely. Pellavan käsittely – kuitujen väkivaltainen pehmentäminen liottamalla, häkilöimällä, loukuttamalla, lihtaamalla ja viimein siivistämällä, kunnes päästään tasalaatuisen, yksilölliset piirteensä menettäneeseen tuotteeseen – on kenties ollut kuvaavaa suomalaiselle sivistämiselle, kun metsäläiskansasta tehtiin pikavauhtia sivistyskansa. Mielikuva on kaukana tässä tarkoitettun sivistyksen luovuudesta, autenttisuudesta, omaperäisyydestä, monimuotoisuudesta ja värikylläisyydestä.

Sivistyspedagogiikan klassikoista N. S. Fr. Grundtvig ansaitsee huomion siksikin, että tanskalaisella kansanopistolla on ollut suuri vaikutus Suomeen. Kun kansanopistoja alettiin puuhata Suomeen, lähetettiin 14 ensimmäistä rehtoria Tanskaan pääasiassa Askovin kansanopistoon opiskelemaan kansanopiston tekemistä. Tanskasta tuotuja vaikutteita sovellettiin sensuurin valvomassa suuriruhtinaskunnassa, mutta ne tekivät silti vapaan sivistystyön oppilaitoksista omaleimaisia sivistymisen tyyssijojä ja vaihtoehtokouluja. Hyvä kuvaus kehityksestä on Anna Halmeen tutkimus Lahden kansanopistosta.

Grundtvigilaisen pedagogiikan ja andragogiikan oteissa on silmiinpistävä samanlaisuus mm. siinä, että molemmat työstävät aikuisen oppijan kokemusta tärkeänä oppikirjana. Taustana voi olla andragogiikan keskeinen suunnannäyttäjä Eduard C. Lindeman. Hän oli syntynyt Yhdysvalloissa, mutta kävi 1920-luvulla ennen pääteesiensä julkaisemista vanhempiensa kotimaassa Tanskassa ja tutustui grundtvigilaisuuteen.

Suomalaisuusliikkeen humanistista linjaa seuranneen nuorisoseuramies Santeri Alkion (1862–1938) sivistyskäsityksessä oli ajan tavan mukainen dynaaminen perusvire. Sivistys ihanteena on ”veljeyttä synnyttävä, kansakuntain elämää parantava, uudistava ja voimistava mahti, luomisen väkevä vipusin”. Näkemys on kaukana siitä hienostelusta, joka sivistykseen myös kasvatustieteessä joskus liitetään.

3. Omaehtoinen oppiminen

Sivistyspedagogiikan keskeinen käsite on *omaehtoinen oppiminen*. Sitä voi lähestyä vertaamalla omaehtoista sellaiseen opettajaehtoiseen oppimiseen, joka noudattaa annettua formaalista opetussuunnitelmaa tai muuten ennalta päätettyä oppisisältöä. Ne opettaja joko välittää itse tai valvoo sisältöjen välittymisen.

Oppimistuloksia voi mitata vertaamalla oppijan koevastauksia annettuihin sisältöihin. Oppijalle annetaan todistus sen mukaan, miten suuri näiden vastaavuus on. Jokaisella maailmaan tulevalla ihmisellä on tietysti valtava määrä asioita, jotka hänelle tulee opettaa ja jotka hänen tulee oppia. Opettajaehtoista otetta tarvitaan sitä enemmän, mitä nuoremasta oppijasta on kysymys.

Tutkintoja korostavana nykyaikana nuoriin, mutta myös kaikkiin ihmisiin kohdistuu valtava ulkoa ohjatun oppimisen paine. Sivistyspedagogiikka on tässä vaihtoehto.

Kuvaavaa on, että N. Fr. S. Grundtvig tai ruotsalainen opintopiiri eivät ensinnäkään hyväksyneet oppimääriin perustuvaa opetusta kokeineen, tentteineen ja todistuksineen. Menetelmä tuottaa kyllä muistikoneita, mutta itsenäinen ajattelu, yksilöllinen identiteetti ja omaehtoinen toimintakyky kehittyvät sattumanvaraisesti. Samalla opettajan ja oppijan suhteeseen hiipii sivistysprosessia salpaava herruuden elementti.

Nykyajan sivistysopettaja voi vain harvoin toimia näin puhdasoppisesti. Tutkintotavoitteinen paine luo reunaehdot oppilaitoksille. Niiden suuri dilemma on, miten yhdistetään opettaja- ja omaehtoinen oppiminen.

Opettajaehdoilla välityspedagogiikalla on kautta opetuksen historian ollut vastaliikkeitä. Yksi tärkeistä on *konstruktivismi*. Sen mukaan ihminen on oppijana aktiivinen, omaa maailmaansa rakentava ja tietorakenteiltaan itsenäinen subjekti. Konstruktivismi korostaa, että viime kädessä jokaisen oppija rakentaa eli konstruoi oma oppimisensa.

Periaate on sivistyspedagogiikan kannalta perusteltu. Silti konstruktivismi saattaa käytännössä jättää oppijan heitteille ja oman onnensa nojaan maailmaansa konstruoimaan. Vaara on todellinen silloin, kun oppilaitokset joutuvat "tehostamaan" toimintaansa ja jättämään opintoja yhä enemmän oppijan aktiivisuuden varaan ilman oppilaasta kiinnostuneen opettajan ohjausta ja pitkäaikaisesti toimivat ryhmän tukea. Suomessa on monia syvään turhautumiseen johtaneita konstruktivismiin kokeiluja.

Potentiaalit

Omaehtoista oppimista on sivistystyön historian aikana lähestytty monin ilmauksin ja kuvauksin. Ydinasia on, että sivistystyössä kehittyvä luovuus perustuu ihmisten *ainutlaatuisten potentiaalien* esiin saamiseen, kehittämiseen ja toteuttamiseen.

Ilmiötä kuvaavaan käsitteperheeseen kuuluu *itsen toteuttaminen* (elinikäisen oppimisen *personal fulfilment*), *itsen kehittäminen* perusoikeutena (Suomen perustuslaki), *omaehtoinen oppiminen* (laki vapaasta sivistystyöstä), *persoonallisuuden* kehittäminen (aiempi laki vapaasta sivistystyöstä) tai *itsekasvatus* (mm. Immanuel Kant ja valistustraditio). Niiden edellytyksenä on *itsetietoisuuden* ja *itsetoiminnallisuuden* herääminen (Snellman); elämys siitä, että "kynnän oman vakoni elämänsarkaan" (nuorisoseurat).

Itsekasvatusta tutkinut Kirsti Sivonen sijoittaa käsitteen perheeseen, jonka muut osat ovat vieraskasvatus ja yhteisökasvatus. Itsekasvatuksessa ihminen toimii itsensä kasvattajana. Vieraskasvatus, itsekasvatus ja yhteisökasvatus lomittuvat toisiinsa. Oleellinen ero on, että vieraskasvatuksessa vieras määrittää kasvatuksen tavoitteet, kun taas itsekasvatuksessa - samoin kuin yhteisökasvatuksen joissakin muodoissa, erityisesti opintopiirissä - tavoitetta määrittää myös oppija tai oppiva ryhmä itse.

Ajatus toteutuvasta itsestä herättää kysymyksen siitä, mikä tämä salaperäinen itse perimmiltään on? Eri sivistysperinteiden tulkinnat vaihtelevat. Yksinkertaisesti voi ajatella, että itse kunkin perimä, elämäkokemus ja elämäntilanne ovat ainutlaatuisia.

Niiden vuorovaikutuksen tuloksena syntyy ainutlaatuinen subjektiviteetti, joka Michael Uljensin sanoin on "jotakin, joka yksinkertaisesti vain on siellä".

Sivistyspedagogiikan keskeisiä noudatettavia periaatteita ovat konstruktivistisen lähtökohdan lisäksi *dialogiset suhteet*: (i) pedagoginen suhde opettajan ja oppilaan välillä ja (ii) pitkäaikaisesti toimivan vertaisryhmän keskinäinen vuorovaikutus.

Näiden osaaminen on sivistysopettajan ammattitaidon vaativaa ydintä. Toiminta voi olla omaehtoista vain, jos dialogiset suhteet mahdollistavat vapauden. Siksi sivistystyön tulee olla vapaata.

Sukelluksia

Omaehtoinen käännetään vapaaehtoiseksi (voluntary), autonomiseksi, riippumattomaksi (independent) tai motivoituneeksi (self motivated). Omaehtoisella voitaneen tarkoittaa myös omavalintaisuutta, mihin viittaa vapaan sivistystyön lain ruotsinkielinen käännös. Siinä omaehtoiset opinnot ovat *studier efter eget val*, ei efter egna vilkor. Tässä esityksessä omaehtoisella on sananmukainen, kansansivistystyön perinteeseen perustuva tulkinta. Tällöin omaehtoinen oppiminen viittaa samaan kuin aiemmin käytössä ollut *itsekasvatus*.

Itsekasvatus palautuu uuden ajan pedagogisen ajattelun kehitykseen. Jean-Jacques Rousseau nosti esiin ajatuksen ihmisen sisäisistä *kasvupotentiaaleista*. Ne kehkeytyvät luonnostaan vähän samaan tapaan kuin kasvi siemenestä. Sisäisten potentiaalien toteuttamisesta tuli sivistysajatuksen ydin (Ove Korsgaard).

Kansansivistyksen isä J. G. Herder hyväksyi käsityksen ihmisen potentiaaleista, mutta katsoi, että ne voivat kehittyä vain sosiokulttuurisessa vuorovaikutuksessa ja edellyttivät ainakin alkuvaiheessaan myös opettajan tuen. Näin tultiin lähelle nykyistä sivistysajatusta. Potentiaalien toteutuminen on elävää kasvatustajattelua ja ilmenee elinikäisen oppimisen tavoitteissa *itsensä toteuttamisena* (personal fulfilment).

J.V. Snellmanin sivistyskäsitys on yksi tapa nähdä *itsetietoisuuteen* perustuva itsensä toteuttaminen. Michael Uljensin tulkinnan mukaan itsetietoisuus on sitä, että yksilö näkee minuutensa valtana suhtautua itsenäisesti perinteen sisältöön. Sivistymisen prosessissa *tiedon annettu sisältö* muuttuu Snellmanin ilmaisun mukaan *tietävän tavaksi tietää*; tieto perustuu omaan oivallukseen ja vakaumukseen. Snellmanilla oli myös yliopistossa käytettävä mittari asiaan: sivistysprosessi on onnistunut, jos oppija palaa halusta käydä kiinni itse valitsemaansa tutkielman aiheeseen. Tällöin koululaisesta on tullut opiskelija.

Vaikka englannin kielessä ei ole käsitettä sivistys, sen sisältö kyetään silti ilmaisemaan vakuuttavasti. Todisteeksi käy seuraava EU:n elinikäisen oppimisen linjanvedoista poimittu omaehtoista oppimista, osallisuutta ja yhteisöllisyyttä korostava lause: "Our common goal is Europe, where everybody can develop their potential to the fullest, feel that they can contribute, and they belong." Lause tiivistää tämän kirjoituksen keskeisen sanoman ja sopisi jokaisen sivistystyön tekijän ja oppilaitoksen huoneentauluksi.

4. Sivistysprosessin käynnistäjät

Pedagoginen suhde

Sivistämisessä keskeinen omaehtoisen oppimisen tuki on opettajan ja oppijan välinen *pedagoginen suhde*. Herman Nohl kehitti käsitteen 1920-luvulla. Kansansivistystyössä asia osattiin jo aiemmin. Grundtvig käy tässä edelleen esimerkiksi.

Pedagogisen suhteen juuria voi etsiä Sokrateen kysymysmetodista tai Aristoteleen tavasta opettaa pitkin peripateettisin keskusteluin. On monia esimerkkejä siitä, miten ratkaisevaa vuorovaikutus oppilaasta kiinnostuneen opettajan kanssa on.

Opettajaehtoinen ja välityspedagoginen opettaja on auktoriteettiasemassa suhteessa oppijaan. Hän sananmukaisesti ohjaa alaspäin (undervisning) ja osoittaa oppilaalle oikeat tiedot ja taidot. Opettaja antaa palautetta siitä, onko koululainen oppinut oikein vai väärin, hyvin vai huonosti. Sivistyspedagogi joutuu usein hillitsemään itsessään näitä jokaiseen opettajaan syvään juurtuneita haluja.

Sivistysopettaja siirtyy oppijan yläpuolelta hänen rinnalleen tasavertaiseksi kumppaniksi. Sivistysteoriassa tätä nimitetään *vastavuoroiseksi tunnustamiseksi*. Kasvava ja kasvattaja tunnustavat toisensa tasa-arvoisina persoonina. Opettamaan tottuneen opettajan kasvu aitoon dialogiin vaatii usein harjaantumista. Dialogin tärkein taito on herkkyys kuulla toista. Grundtvig vaati, että opettajan on hylättävä kaikki ”herranoikut”.

Hyvän esimerkin antaa huippukapellimestareiden kouluttaja Jorma Panula: ”... en koskaan näytä etehen, miten sen pitäisi mennä ... että se tulis oppilaan sisältä ... että oppilas löytäisi itte tiensä.” Panula ei myöskään koskaan sano, menikö oppilaan tulkinta oikein tai väärin. ”Riippuu siitä, mitä sinä haluat.”

Grundtvigin mukaan silloinkin, kun kyseessä on kokenut opettaja ja alkuvaiheessa oleva oppija, opettajan on toimittava ikään kuin oppija olisi tasavertainen keskustelukumppani. Vain näin syntyy aito sivistyssuhde. Suhdetta leimaa tahdikkaus.

Pedagoginen suhde ja vastavuoroinen tunnustaminen perustuvat ajatukselle, jonka mukaan jokainen ihminen on *sivistyksellinen* tai *sivistyskykyinen*. Sivistysteoria korostaa konstruktivismin tavoin yksilön aktiivista, tulkitsevaa ja tarkoituksellista suhdetta maailmaan. Tässä auttaa sananlaskun viisaus: kannettu vesi ei kaivossa pysy. On saatava kaivon omat vesisuonet virtamaan raikasta uutta.

Pedagogisessa suhteessa syntyy opettajan kokemuksen ja oppijan luovien kykyjen vuorovaikutus. Ydinasia on Michael Uljensin sanoin sellaisen toimintatilan luominen, ”jossa yksilö voi työstää ajatteluaan, arvostuksiaan ja toiminnallisia kompetenssejään”. Tämä voi toteutua vain vapaassa, erilaisuuden, kriittisyyden ja luovuuden sallivassa ilmapiirissä.

Sivistymisen painopiste on oppijassa. Keskeinen sivistysprosessin käynnistäjä on *itsetoiminnallisuuden vaatimus*. Joskus vaatimusta parempi sana on sysäys tai odotus. Sivistymistä edistävät pedagogiset tilanteet sysäävät kasvavaa toimimaan itsenäisesti.

Opettaja/ohjaaja asettaa odotuksia, kannustaa itsetoiminnallisuutta ja on vuorovaikutuksessa itsensä kasvattajan kanssa. Perustana on usko siihen, että oppija kykenee sivistyskykyisyytensä avulla ratkaisemaan esillä olevan ongelman ja ylittämään itsensä oman toimintansa avulla. Tavoitteena ei ole vain tieto ja taito, vaan itsenäinen luova persoonallisuus.

Opettajan/ohjaajan osuus voi vaihdella aktiivisesta ohjaamisesta aina siihen, että opintopiirissä ohjaajan osuus rajoittuu ryhmän organisoimiseen. Sivistymiselle on ominaista, että opettaja tai oppija eivät ennalta tiedä prosessin lopputulosta. Sivistyminen on innovatiivinen, luova ja uudistava seikkailu.

Sivistysopettajan taito on saada esiin oppilaan ainutlaatuisuus. Tätä kuvaa vanha termi *pedagoginen rakkaus*. Muun rakkauden tavoin se tarkoittaa pyrkimystä nähdä toisen mahdollisuudet ja auttaa niitä toteutumaan.

Oulun koulun Esa Kivelä ilmaisee juhlallisesti itsetoiminnallisuuden vaatimuksen tuloksen: "Vaadittu tiedostaa itsensä maailmaan vaikuttavana ja siten vapaana ja järjellisenä olentona, joka kykenee määrittämään toimintansa tavoitteita." Viime kädessä siitä sivistymisessä on kysymys.

Juha Hämäläisen mukaan sivistys on prosessikäsite, jonka avulla voidaan valaista ihmisen omaa osuutta kasvuprosessissa, mutta myös sitä, miten yhteiskunta ja kulttuuri kehittyvät ja muuttuvat.

Muutoksen moottori on se, että oppilaat eivät toista opettajan antamaa esimerkkiä, vaan harjaantuvat elämäntilanteensa pohjalta luomaan uusia, Snellmanin sanoin "omaan oivallukseen ja omaan vakaumukseen" perustuvia ratkaisuja. Juuri sitä tarvitaan, jotta nyt jähmettynyt Suomi alkaa uudistua.

Pitkäaikainen vertaisryhmä

Opettajan ja oppijan pedagogisen suhteen rinnalla toinen sivistymisen dialoginen tuki on *pitkäaikaisesti toimiva vertaisryhmä*. Sen käyttöön perustuvat myös pohjoismaisen kansansivistyksen keskeiset innovaatiot: opintopiiri ja internaattipedagogiikka.

Syntyvissä vuorovaikutuksen kehissä "kohtaamisen, dialogin, keskustelun ja kielen avulla saadaan aikaan luova tiedon hankkimisen tilanne", kuten Grundtvig-tutkija Bosse Bergstedt asian tiivistää. J. V. Snellman nimitti tätä toverikasvatukseksi.

Pauli Siljander sanoo saman niin, että elävä vuorovaikutus on elävän sanan avulla luotava kasvatustapahtuman toiminnallinen kategoria. Oleellista on "kokemuksen yhteys" ja "hengen vapaus", oppijan vapaa kehitys ja tiedonetsintä. Myös Pekka Himanen pitää yhtenä uuden oppimiskulttuurin perusasiaana rikastavaa vuorovaikutusta.

Myös tanskalaisen nykykasityksen mukaan pohjoismaisen kansansivistyksen aikuispedagogiikka painottaa samanarvoisten keskinäistä dialogia, jonka taustana on osanottajien elämäkokemus. Tietoa ei siirretä aktiiviselta tietäjältä passiiviselle tietämättömälle, vaan sitä luodaan yhteisessä tiedon hankkimisen prosessissa. Ihmiskäsitys korostaa sitä, että jokainen voi sopivissa oloissa ja sopivin virikkein kehittyä koko elämänsä ajan. (Arne Carlsen)

Suomen laki vapaasta sivistystyöstä toteaa tämän niin, että toiminnassa korostuu omaehtoisen oppimisen ohella *osallisuus* ja *yhteisöllisyys*.

Elina Nivala ja Sanna Ryyänen (2014) jäsentävät osallisuutta kolmen - myös sivistysopintojen kuluessa vaihteittain toteutuvan - ulottuvuuden avulla. Ihminen on osallinen yhteisössä, kun hän (i) on osa yhteisöä (kuuluu johonkin), (ii) kokee olevansa osa yhteisöä (tuntee kulumansa) ja (iii) toimii osana yhteisöä (osallistuu). Tarvitaan osallisuus ennen kuin voi osallistua.

Kirjoittajat perustelevat osallisuuden merkitystä Axel Honnethin tunnustuksen teoriolla. Ihminen tarvitsee hyväksytyksi tulemisen ja arvostuksen kokemuksia. Jokaiselle

on tärkeää tulla huomioon otetuksi omien erityislaatuisten ominaisuuksiensa ja kykyjensä mukaisesti. Tässä keskeisimpiä ovat - yhdenvertaisuuden turvaavien lakien lisäksi - vastavuoroiset tunnustukselliset suhteet.

Kunnioituksen ja tunnustuksen puuttuminen on yhteiskunnallinen ongelma ja samalla yksi pahoinvoinnin syy. Sivistystyön etu on, että se harjaannuttaa osallisuutta oppivien ryhmien jäsenenä. Niin ikään se voi toimia jo valmiiden yhteisöjen kanssa.

Itsenäisenä yhdessä

Omaehtoinen ja yhteisöllinen oppiminen eivät sulje pois vaan täydentävät toisiaan; itsekasvatus ei ole yksinkasvamista. Ryhmän toimintaan tarvitaan sekä itsenäisiä että yhteistyökykyisiä jäseniä. Bill Williamson tiivistää ytimen niin, että itsen toteuttaminen ja autenttinen itseys kukoistavat juuri luovassa yhteistyössä.

Ryhmässä esitetyt omat mielipiteet ja muut luovan työn tulokset, niistä saatava palaute ja vertaisryhmän keskustelu ovat parasta itsenäisen ajattelun ja omaehtoisen toiminnan koulua. Keskustelussa omat ajatukset kehittyvät, korjautuvat ja joskus ne joutuu argumenttien puutteessa hylkäämäänkin. Usein ryhmä oppii jo niin, että sen jäsenet jakavat tietojaan ja taitojaan toisilleen.

Hyvin toimivan ryhmän ehtoja ovat mm. riittävä käsiteltävän asian tietopohja, yhteinen kieli eli yhteinen tapa ymmärtää asiat, erilaisuuden arvostus, toisten mielipiteiden kunnioitus ja valmius myös muuttaa oma kanta silloin, kun tutkittavat perusteet antavat siihen oikeutuksen.

Opettajan tai muun ryhmän ohjaajan tulee pitää huolta siitä, että jokainen jäsen voi vaikuttaa toimintaan, myös sen tavoitteisiin ja menetelmiin. On tärkeää, että ryhmän jäsenet voivat luottaa ohjaajan motiiveihin. Heidän pitää kokea, että he tulevat arvostetuksi ja vakavasti otetuiksi. Vastaavasti nolatuksi tulemisen, nöyryytyksen tai koston pelko salpaa sivistymistä.

Ryhmän jäseniä tulee rohkaista avoimuuteen ja siihen, että he kysyvät ja tarvittaessa haastavat esitettyjä näkemyksiä. Ryhmässä voi harjaantua tekemään uusia asioita ja toimimaan uudella tavalla. Näin kasvaa toimijoita, jotka voivat vaikuttaa omaan elämäänsä.

Ryhmän pitkäaikaisuutta pitää korostaa siksi, että *sosiaaliselle pääomalle* täytyy antaa aikaa. Sosiaalinen pääoma on myös oppimisen edistäjä. Mitä paremmin ryhmän jäsenet oppivat luottamaan toisiinsa, sitä avoimempaa keskustelu ja yhdessä oppiminen on.

Parhaimmillaan ryhmässä syntyy oppimista tehostavaa ja rikastavaa emotionaalista energiaa. Grundtvigilla oli tähän mittarikin: hyvin toimivassa opistossa kaikuu iloinen laulu.

Korkeakouluissa sivistyspedagogisempi lähestymistapa supistaisi luento-opetusta. Siinäkin Snellmanin ohjeen mukaan ei pitäisi niinkään välittää kirjoista tai nykyään tietoverkoista saatavaa tietoa, vaan havainnollistaa sitä, miten ajatellaan, ts. miten tietoa saadaan, hylätään ja hyväksytään. Luento-opetuksen sijaan opinnot strukturoidaan selkeästi, itsetoiminnallisuuden odotukset tehdään selviksi, oppijoilla on mahdollisuus

säännöllisesti keskustella opintojensa kulusta sivistysprosessia ymmärtävien opettajien kanssa ja opiskelijat organisoidaan oppiviksi ryhmiksi.

Oppivan ryhmän ohjaajan tulee pitää silmällä myös ryhmän toiminnan vääristymiä. Ruotsalaisen selvityksen mukaan sellaisia ovat mm. se, että keskustelu jumiutuu samoihin teemoihin, keskustelu muuttuu kahvihetken tapaiseksi rupatteluksi tai se suuntautuu liiaksi jäsenten yksityisiin ongelmiin.

Sivistysopettajan huoneentaulu

Opettajan tehtävä on sivistysopinnoissa vaativa. Vaikka omaehtoinen oppiminen ja itsekasvatus korostuvat, yksikään oppilas ei saa kokea joutuvansa heitteille tai oman onnensa nojaan. Sivistävän opetuksen periaatteet voi koota seuraavaksi omaehtoista oppimista ja itsenäisen persoonallisuuden kasvua tukevaksi huoneentauluksi.

1. Strukturoi opinnot selkeästi ja velvoittavasti. Anna osanottajille mahdollisuus vaikuttaa opintojen tavoitteisiin, sisältöön ja etenemiseen.
2. Tasapainota opettaja- ja omaehtoinen oppiminen tilanteen ja tarkoituksen mukaisella tavalla. Suosi omaehtoisuutta aina kun se on mahdollista.
3. Selvitä keskustellen itsetoiminnallisuuden vaatimukset (formaalisissa opinnoissa) ja odotukset (nonformaalisissa opinnoissa).
4. Huolehdi siitä, että jokaisella oppijalla on opettaja, joka on kiinnostunut hänen opintojensa etenemisestä ja jonka kanssa hän voi olla vuorovaikutuksessa (palaute).
5. Tue pitkäaikaisesti toimivan pienryhmän kasvamista aitoon dialogiin niin, että oppiminen etenee itsetoiminnallisena ja yhteistoiminnallisena.

Sukelluksia

Sokrateen esimerkki on sivistyspedagogiikan kannalta valaiseva. Oleellista on, että oppilas löytää oman kiinnostuneen uteliaisuuden alueensa. Sokrateen mukaan opettajan tuli olla paarma, joka hätistelee kaavoittunutta ajattelua. Anita Malinen puhuu samansukuisesti *säröstä*, joka pakottaa laiskan ajattelun liikkeelle. Toinen Sokrateen opettajan vertauskuva oli kättilö, joka ei itse synnytä mutta auttaa toista synnyttämään. Kolmas opettajan tehtävä oli toimia sellaisena pitojen pitäjänä, joka saa aikaan rikastavan vuorovaikutuksen. (Himanen, 2010)

Itsetoiminnallisuuden odotus (die Aufforderung der Selbstätigkeit, provocation to self activity, uppfordran till själverksamhet) on sivistysteorian kulmakivi ja omaehtoisen sivistysprosessin käynnistämisen ydintä. Se on monien sivistystyön kurssien ja koulutusten perustilanne. Opettaja luo potentiaalien toteutumiseksi tilaa ”herättein, odotuksin, vaatimuksin ja oppimisympäristön järjestelyin” (Hämäläinen&Nivala).

Grundtvigin pedagoginen perintö kiteytyy iskulauseisiin ”elävä sana”, ”elävä vuorovaikutus” ja ”elämänvalistus”. Opetus voi alkaa kokeneen opettajan elämäkokemukseen perustuvalla puheella, elävällä sanalla, mutta sen tarkoitus on johtaa vuorovaikutukseen. Kansanopistossa syntyy neljä sivistymistä ”herättävää, valistavaa ja ravitsevaa” vuorovaikutuksen kehää: opettajan ja oppijan välille, eri taustoista tulevien oppijoiden kesken, oppilaitoksen ja yhteiskunnan välille ja viimein nykyajan ja historian välille. Oppilas on opistoon tullessaan jo oppinut kansansa kielen, joka grundtvigilaisen käsityksen mukaan on jo itsessään raportti kansan luovasta työstä. Opiston tehtävä on auttaa oppilaita ymmärtämään kieleen kiteytynyttä oman kansan kulttuurihistoriaa ja kehittämään kulttuuriaan luovasti. Elämänvalistus kehittää oppijan kaikkiin kykyihin pohjautuvaa luovaa sivistystä.

Ruotsalaisen opintopiiri saattoi käyttää luentoa kiinnostuksen herättäjänä. Silti kyseessä oli opettajaton oppiminen, jossa tiedon hankinnan ja sen käsittelyn vastuu on oppivalla ryhmällä. Opintopiirin kuninkaantiet sivistykseen ovat luento, kirjat ja ennen muuta oppivan ryhmän vuorovaikutus. Sen periaatteet tiivistyvät sanapareihin omatoimisuus – aktiivisuus, yhteisöllisyys – yhteistyö ja vaikuttaminen – vastuu. Kevyesti ohjattua opintopiiriä kannattaisi käyttää myös tilanteissa, joissa oppija ilmoittautuu vuosi toisensa jälkeen samalle kurssille. Halu kehittää itseään elämän ajan on arvokas piirre, mutta se voitaisiin organisoida niin, että muodostuneen ryhmän jäsenet opettavat toinen toisiaan.

Hyvä esimerkki sivistyspedagogiikan andragogisesta toteutuksesta ovat aikuiskouluttajan pedagogiset opinnot (APO) Jyväskylän yliopistossa. Siinä periaatteita nimitetään henkilökohtaistamiseksi, tutkivuudeksi ja dialogisuudeksi. APO:ssa opitaan pääasiassa ohjatuissa oppimisryhmissä ja lukupiireissä. Opinnot on strukturoitu selkeästi ja velvoittavasti. Luentoja on vähän, mutta tasokkaina. Oppimista seurataan oppimispäiväkirjojen avulla ja niistä annetaan aina palaute. Tri Anita Malisen kollegojensa kanssa kehittämän APO:n tuloksena ovat tehokkaat opinnot keskimäärää pienemmin kustannuksin. Keskeyttämiä ei ole muuten kuin pakollisista syistä. APO antaa yhden mallin siitä, miten sivistävät opinnot on mahdollista organisoida myös muissa oppimismiljöissä.

On keskusteltu siitä, onko edellä mainitulla, suuren joukon maailman johtavia kapellimestareita kouluttaneella Jorma Panulalla metodi. Sivistyspedagogiikan kannalta asiassa ei ole ihmettelemistä. Panula pani musiikillisen peruskoulutuksen saaneet oppilaansa heti "vispaamahan": "... en koskaan näytä etehen, kuinka sen pitää mennä. ... että se tulis oppilaan sisältä. ... että ihminen itte löytäis tiensä. Sitte ruvetaan sitä muovaamahan." Lisäksi Panula odotti, että oppilailla on laaja-alainen taiteen tuntemus. Esa-Pekka Salonen kiittää Panulaa, että "hän sai meidät innostumaan ja löytämään oman tiemme". Sivistysopettaja ei voi saada parempaa tunnutusta. Panula on seuraamisen arvoinen esimerkki siitä, miten sivistyspedagogi toimii.

Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan ihmisten välisiä yhteyksiä ja verkostoja ja niissä ilmenevää luottamusta, luottamuksenarvoisuutta sekä vastavuoroisuutta ohjaavia normeja. Sen luominen vaatii aikaa ja ponnistelua, ja siksi tämä pääoma on välttämättä paikallinen ilmiö. Kokemuksen mukaan yhteiset kokoontumistilat ja monenasteinen sitoutumisen mahdollisuus ovat tärkeitä.

Sosiaalisen pääoman luomisessa pieni on kaunista. Toisaalta on vältettävä liiallista sisäänpäin lämpiävyyttä. Tarvitaan pieniä yksiköjä, mutta samalla laajempaa verkostoitumista. Uudesta yhteisöllisyydestä on sanottu, että siinä ollaan yksilöllisesti yhdessä.

Kokemus osallisuudesta ja johonkin kuulumisesta on osallistumisen ja vaikuttamisen edellytys ja pohjustaa myös aktiivista kansalaisuutta. Se on tärkeä kansanvallan edellytys. Ryhmän toiminta ei ainoastaan harjaannuta demokratiaa ja siinä tarvittavia kompetensseja, vaan se on jo elävää demokratiaa. Näin sivistystyö juurruttaa osanottajiaan demokraattiseen asenteeseen, toimintatapaan ja kulttuuriin.

5. Vapaa sivistystyö - tarkoitukset ja tavoitteet

Elinikäistä oppimista

Perustuslain säätäjä on antanut vapaalle sivistystyölle järeän selkänöjan alussa mainitussa perustuslain 16. pykälässä: "Julkisen vallan on turvattava ... jokaiselle yhtäläinen mahdollisuus ... kehittää itseään varattomuuden sitä estämättä."

Itseä voi kehittää monin tavoin. Julkisen vallan turvaamiskeinoista vapaa sivistystyö on tärkein ja vaikuttavin. Vaikutuspiiri ulottuu koko laajaan maahan ja tuo mahdollisuuden itsensä kehittämiseen lähelle jokaista asukasta.

Vapaa sivistystyö - kansanopistot, kansalaisopistot, opintokeskukset, kesäyliopistot ja liikunnan koulutuskeskukset - on satavuotisen sivistysponnistuksen upea tulos ja suomalaisesta sivistystahdosta syntynyt kansallinen aarre.

Vapaata sivistystyötä suuntaavan lain mukaan toiminnassa korostuu ”omaehtoinen oppiminen, osallisuus ja yhteisöllisyys”. Sanat kuvaavat hyvin sivistyspedagogiikkaa, vaikka eräänlaisena ajan merkinä itsen tai persoonallisuuden kehittäminen putosikin lain viime uudistuksessa pois tarkoitusta tulkitsevasta määritelmästä.

Itsen kehittäminen tulisi palauttaa lakiin vapaasta sivistystyöstä toiminnan ydintarkoituksena. Nyt se kuuluu tarkoituksiin vain mutkan kautta: vapaa sivistystyö toimii lain mukaan ”elinikäisen oppimisen periaatteen pohjalta”. Sen useimmissa kuvauksissa itsen tai persoonallisuuden kehittäminen tai toteuttaminen on lähtökohta.

Asiaa pohtineen Suomen komitean raportin mukaan (*Oppimisen ilo, 1997*) elinikäisen oppimisen tavoitteina ovat (i) persoonallisuuden kehityksen tukeminen, (ii) demokraattisten arvojen vahvistaminen, (iii) toimivien yhteisöjen ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ylläpitäminen sekä (iv) innovaatioiden, tuottavuuden ja kansallisen kilpailukyvyn edistäminen.

Myöhempi EU:n komission linjanveto päättyi pitkän keskustelun jälkeen vuonna 2001 samoihin, vaikkakin ytimekkäämmin ilmaistuihin elinikäisen oppimisen tavoitteisiin: (i) itsen toteuttaminen (personal fulfilment), (ii) aktiivinen kansalaisuus, (iii) yhteiskunnan eheys (social inclusion) ja (iv) työllistettävyyys. Silloinkin oli Suomessa tuttuja pyrkimyksiä pudottaa ensimmäinen ja kolmas tavoite pois. Ärhäkkä kansalaiskeskustelu pelasti kokonaisnäkemysten.

On tärkeää ylläpitää laaja käsitys elinikäisestä oppimisesta, joka usein tulkitaan kapeasti pakkotahtiseksi ammattiopetuksiksi. Oleellista on huomata, että vaikka itsen kehittäminen on sivistyspedagogiikan ydintä, sitä tarvitaan myös kolmeen muuhun tavoitteeseen pääsemiseksi. Niin ikään on tärkeä havaita, että epäonnistuminen kolmessa ensimmäisessä tavoitteessa heijastuu kielteisesti työllistävyyteen.

Sivistystarve

Elinikäisen oppimisen tavoitteet ovat samalla yksi tulkinta sivistystarpeesta; tarpeet ja tavoitteet ovat saman asian kaksi puolta. G. H. Von Wrightin mukaan tarpeella on kaksi merkitystä. On tarpeita, joita (i) ihmisillä on ihmisinä ja jotka liittyvät siihen, miksi ihmisellä on mahdollisuus tulla. Toinen ryhmä tarpeita liittyy (ii) johonkin, mitä vaaditaan, että tietty tarkoitus voidaan saavuttaa.

Ihmiseen ihmisenä liittyvät tarpeet ovat ennen muuta itsensä kehittämistä tai itsessä olevien mahdollisuuksien toteuttamista. Toisen ryhmän tarpeista elinikäinen oppiminen korostaa aktiivista kansalaisuutta ja demokratiaa ja toisaalta yhteiskunnan eheyttä ja sosiaaliseen inklusioon liittyviä tarpeita. Työ ja siinä itsensä toteuttaminen on myös perustarve, johon liittyy sekä itseis- että välinearvoja.

Molemmat tarvelajit esiintyvät vapaan sivistystyön hallinnollisissa dokumenteissa. Uusimmassa tutkimuksen ja koulutuksen kehittämissuunnitelmassa (KESU) tavoitteena

on ”kansalaisten sivistystarpeisiin” vastaava oppilaitosverkko. Vapaan sivistystyön laissa katsotaan, että kansalaisopistot perustuvat ”paikallisiin ja alueellisiin sivistystarpeisiin”.

Osan tarpeista ihminen tietää itse, ja niistä kasvaa vapaan sivistystyön kysyntä. Hankalampi asia on kysymys tarpeista, joita ihminen ei itse tunnista, mutta joita hänellä jollakin perusteella ajatellaan olevan. Oppilaitoksen osaamista on tunnistaa myös tällaiset tarpeet ja puhua niiden puolesta mm. tiedotuksen ja vaikkapa mainonnankin keinoin.

Uutta luova sivistys ei koske vain luovasti lahjakkaita ihmisiä. Sivistysajatuksen varhaisia painotuksia oli, että jokaisessa on kehittämisen ja toteuttamisen arvoisia potentiaaleja. Sivistys kuuluu kaikille. Kaikki voivat sopivissa oloissa ja asianmukaisesti tuettuna sivistyä. Syrjäytyminen on yksilöllistä ja yhteiskunnallista inhimillisten voimavarojen tuhlausta.

Sivistys- ja sosiaalipedagogiikka kumpuavat tulkintani mukaan samoista lähteistä, vaikka ovat kehittyneet itsenäisesti edellinen pohjoismaissa ja jälkimmäinen pohjoismaiden lisäksi Saksassa. Sosiaalipedagogiikka antaa tämän päivän sivistystyölle eniten vaikutteita kansalaiskasvatukseen ja sosiaalisten ongelmien korjaamiseen.

Sivistymisen prosessin pitkäaikaisuus perustelee kansanopiston pidempiä opintojaksoja, mutta soveltuvien osin sivistyspedagogiikka sopii myös lyhempiin opintoihin. Se antaa kehityssysäyksiä jo lyhyillä kursseilla, etenkin jos ryhmän osallistujilla on jo keskinäistä sosiaalista pääomaa. Silti kurssien ja opintopiirien jaksottaminen sarjoiksi on usein harkinnanarvoista. Oleellista on tunnistaa, että sivistyminen vaatii aikaa.

Sivistystyön omaehtoinen, osallistava ja yhteisöllinen pedagogiikka ovat uutta luovan, innovatiivisen ja henkisesti kukoistavan ihmisen ja yhteiskunnan palveluksessa. Luovuutta ei voi formalisoida. Siksi *nonformal adult education* on vapaan sivistystyön luontevin käänös englanniksi, koska kielessä ei ole sivistystä vastaavaa sanaa.

Elinikäinen oppimisen tavoitteiden jaottelu jäsentää seuraavaa tarkastelua. Vapaan sivistystyön laissa mainituista tehtävistä tarkastelen erityisesti hyvinvointia, maahanmuuttajien sivistystyötä ja kestävästä kehitystä.

5.1. Itsen toteuttaminen (personal fulfilment)

Itsen tai persoonallisuuden toteuttaminen on sivistystyön perustavin tavoite. Sen merkitystä korostaa omien potentiaalien tunnistamisen ja niiden täyteen mittaamiseen kasvamaan saattamisen merkitys muille tavoitteille, myös työllistymiselle.

Itsen toteuttamisen ydintä on prosessi, jossa ihminen kehittää ainutlaatuisen potentiaaliensa varassa yksilöllisen identiteetin ja omaehtoisen toimintakyvyn. Tämä antaa pohjan uutta luovalle ja innovatiiviselle toiminnalle elämässä, ammatissa ja laajemmin yhteiskunnassa.

Sivistymisen prosessilla on syvälle ulottuva vaikutus ihmisen elämään. On sanottu, että ”omat merkitykselliset juttunsa ja luovan intohimonsa alueet” löytäessään ihminen löytää kokemuksen omasta arvokkuudestaan ihmisenä ja merkityksellisyyden elämässä.

Kokemus avaa yhteyden sisäisiin energian lähteisiin ja vahvistaa itseluottamusta.

Tällä on suuri motivoiva, mutta myös terapeuttiivinen ja hyvinvointia lisäävä vaikutus elämään. Moni muistelee sivistystyöhön osallistumisestaan ja kansanopistoaikaansa juuri tällaisin sanoin.

Sivistyspedagogiikka luo itsen toteuttamiselle ja itsen kehittämislle suotuisan dialogisen vuorovaikutusympäristön. Vahvistuva identiteetti pohjustaa heräävää toimintakykyä. Tähän kaikilla tulisi myös olla perustuslaissa säädetty oikeus "varattomuuden sitä estämättä".

Sivistystyön tulee olla avoinna kaikille ihmisille. Sitä ei pidä rajata vain joillekin kohderyhmille, vaikka sivistystyön suuntaamisella tasa-arvoperiaatteen mukaan onkin omat perusteensa.

Periaatteessa sivistyspedagogisen otteen tulisi olla läsnä kaikessa koulutuksessa ja etenkin aikuiskasvatuksessa. Erityiset sivistyspedagogiset jaksot ovat tarpeen nuorena, jolloin ihminen vielä etsii itseään ja aina, kun tavalla tai toisella uuden alun tarve on ilmeinen.

Itsen toteuttamista tukeva sivistystyö toimii kustannustehokkaana vastavoimana monille pahoinvointia lisääville ongelmille. Esimerkkeinä ovat vaikeus löytää kiinnostava työ, yksinäisyys, masentuneisuus ja apaattisuus, rutinoituminen, elämänhallinnan kadottaminen, jotkut sosiaaliset ongelmat, syrjäytyminen jne.

Jatko-opinnot

Sivistyspedagogiikka on mahdollista lomittaa tutkintotavoitteisiin opintoihin. Silti myös itsen kehittämiseen keskittyvät opinnot ovat joskus tarpeen. Jos nuori on joutunut elämään pitkään suorittamista korostavassa ja ulkoa ohjatussa oppimisen paineessa, sivistysjakso tai -vuosi voi olla tärkeä itsenäistäjää ja elämän suunnan selkeyttäjä.

Sivistystyön tukeman itsen toteuttamisen yksi käytännön merkitys perustuu siihen, että se tasoittaa jatko-opintoihin pääsyn ja niissä menestymisen kulttuurisia ja sosiaalisia edellytyksiä. On Euroopan laajuinen huoli, että opintie korkeampia opintoja myöten alkaa olla periytyvä. Hyvin koulutettujen lapset saavat paremmat opinnoissa menestymisen sosiokulttuuriset edellytykset.

"On kyettävä houkuttelemaan ihmisiä koko yhteiskunnan laajuudelta – myös muita heikommassa asemassa olevista ryhmistä – hakeutumaan korkea-asteen koulutukseen ja varattava resursseja tähän tarkoitukseen", kuten EU:n komissio asian sanoo. Vapaa sivistystyö on yksi toimiva vastaus tähän tarpeeseen.

Ruotsalainen tapa puhua kansanopistosta "suuntautumisvuotena" osuu asian ytimeen. Kansanopiston miljöö ja opetusote antavat mahdollisuuden tunnistaa ja peilata omia potentiaaleja ja avaa tien niiden kehittämiseen.

Tanskassa on myös tutkimuksellista näyttöä siitä, että oman elämän suunnan selkeytyminen ohjaa ja nopeuttaa jatko-opintoja ja ammattiin valmistautumista. Näin se tosiasiaa nopeuttaa opintoja. Vapaa sivistystyö on tätä työtä tehnyt ja riittävästi resursoituna voi toimintaansa tehostaa.

Sivistys harrastuksena

Onnellista on, jos ihminen voi toteuttaa itseään työssään. Aina se ei ole mahdollista. Sitäkin tärkeämpää on, että vapaa-aika tarjoaa mahdollisuuden itsen kehittämiseen esimerkiksi jonkin taiteellisen, sosiaalisen tai toiminnallisen harrastuksen parissa.

Itseä toteuttava harrastus on tärkeä myös aktiivivaiheen jälkeen eläkeikään merkityksellisyyttä tuovana elämänsisältönä. Tässä erityisesti kansalaisopistojen tarjonta ja opintokeskusten tukema järjestötyö rakentavat perustavalla tavalla hyvinvointia, elämäniloa ja ihmisyyttä.

Joskus harrastamisesta puhutaan aliarvioivasti ja katsotaan, että kukin saa itse maksaa omat harrastuksensa. Näin puhuva toimii vastoin perustuslain nimenomaista määräystä. Itsen kehittäminen varattomuuden sitä estämättä on julkisen vallan jokaiselle yhtäläisesti turvaama sivistyksellinen perusoikeus ja hyvinvointiyhteiskunnan tunnus.

Tärkeä itsen toteuttamisen alue on vapaaehtoinen järjestötoiminta. Suuri osa järjestöjen toiminnasta on oppimista: kirjallisten ja verkkoaineistojen tuotantoa, kursseja, opintopiirejä, seminaareja, symposiumeja, luentopäiviä ja kehittämisprojekteja. Järjestöt ovat tärkeä kansalaiskeskustelun paikka ja vaikuttamisen väylä. Järjestöjen pedagoginen tuki on sivistystyötä parhaimmillaan.

Persoonallisuuden monipuolisuus on tavoiteltava sivistysarvo. Sivistystyöhön se heijastui niin, että aiemmin tavallista ruumiillista työtä tasapainotettiin tuomalla tarjolle henkisiä harrastuksia. Nyt useimmat tekevät usein vaativaa henkistä työtä. Tällöin sivistystyön tehtävä on tuoda tarjolle mm. kädentaidon, liikunnan ja taideopintoja.

5.2. Aktiivinen kansalaisuus

Kansalaisuus on syntymässä tai tietyin ehdoin aikuisena saatava *status* ja toisaalta statuksen mukaista toimintaa eli *rooli*. Jälkimmäiseen viittaa *aktiivinen kansalaisuus*, joka tarkoittaa osallistumista ihmisten keskinäiseen organisoituun yhteistoimintaan.

Demokraattinen kansalaisuus on aktiivisen kansalaisuuden se osa, joka kohdistuu päätöksentekoon sen eri tasoilla paikallisuudesta kunnalliseen, kansalliseen, kansainväliseen ja maailmankansalaisuuteen. Yksilön kannalta valmius aktiiviseen ja demokraattiseen kansalaisuuteen on synnynnäinen, mutta se ei synny itseksensä.

Aktiivinen ja demokraattinen kansalaisuus ovat Pohjoismaissa ja nyttemmin Euroopassa pitkän kulttuurin kehityksen tulosta. Molemmat joudutaan opettamaan ja oppimaan, mistä syystä kansalaisyksikasvatus on kasvatuksen osa-alue. (Korsgaard, 2001.)

Yksin- ja harvainvallasta ja vielä 1900-luvulla Euroopassakin vallinneista hirmuvallloista on toivon mukaan siirrytty vaiheeseen, jossa ristiriitoja opitaan ratkaisemaan yhteisin pelisäännöin ilman väkivaltaa ja niin, että myös vähemmistöjen ja vähäväkisten asia otetaan huomioon.

Demokratia on jatkuva kollektiivinen oppimisprosessi. Yhteiskunta muuttuu koko ajan, mikä tekee oppimisesta elinikäisen. Kansalaisuudesta ei jäädä eläkkeelle; sen tietojen

ja välineiden päivittäminen jatkuu koko tietoisien elämän ajan. Muutoksen ymmärtäminen ja syntyvien ongelmien ratkaisu on jatkuva oppimisen haaste.

Vaikuttamisen tasa-arvo

Suomalaisella yhteiskunnalla on suuria ja muista pohjoismaista poikkeavia vaikeuksia sosiaalista nuorensa yhteiskunnan aktiivisiksi, demokraattisiksi ja valistuneiksi kansalaisiksi. On sanottu, että nuorilla ikäluokilla on syrjäytyneiden asenteet.

Tarkemmin eriteltynä nuori ja nyt jo keski-ikäinenkin kansakunta jakaantuu kahtia: on hyvinkin aktiivisia, asioista perillä olevia ja monin tavoin toimivia nuoria. Vastaavasti on nuoria, jotka eivät saavuta kokemusta yhteiskunnan jäsenyydestä, joilla ei ole kansalaistoimintakokemusta ja joilla myös poliittiseen osallistumiseen tarvittava lukutaito on heikko tai olematon.

Koulutustaustan vaikutus aktiiviseen kansalaisuuteen on ilmeinen. Demokratiasta on tulossa hyväosaisten keino ohjata yhteiskunnan kehitystä. Parhaiten aktiivista aikuisuutta selittää se, että nuori saa omakohtaisia osallistumisen kokemuksia. Ne voivat johtaa joko elinikäiseen aktivoitumiseen tai toimia voimavarana, jos ihminen myöhemmin havahtuu yhteiskunnan epäkohtiin ja haluan toimia niiden korjaamiseksi (Laitinen&Nurmi, 2007).

Demokratian tärkeä tehtävä on kasvattaa uudet sukupolvet niin, että he kykenevät ylläpitämään demokratiaa. Ilman kansalaiskasvatusta vaarana on, että yhteiskunta taantuu vahvempien valtaan, väkivaltaan, järjenvastaisiin liikkeisiin ja sekasortoon.

Yksi kansalaiskasvatuksen myönteinen seuraus on se, että kokemuksen mukaan hyvin toimivat demokratiat eivät sodi keskenään. Viimeinen pohjoismaiden välinen kahakka käytiin kaksi vuosisataa sitten Ruotsin ja Norjan välillä. Ajatuskin sodasta pohjoismaiden kesken on mahdoton. Tämä on tärkeä valopilkku väkivallan maapallolla.

Opettaja- vai omaehtoinen

Opettaja- ja omaehtoisen oppimisen ero avaa näkökulman aktiiviseen kansalaisuuteen. Kansalaisuudessa on asioita, jotka tulee jokaiselle opettaa ja jokaisen oppia. Historia on tärkeä ajattelun avaaja siihen, mitä kaikkea ihminen on yrittänyt ja mitä kokemuksia niistä on saatu.

Opettajaehtoisesti opetettavaksi käy etenkin paikallinen, kunnan, yhteiskunnan, kansalaisyhteiskunnan, kansainvälisten yhteisöjen ja niiden instituutioiden kehitys ja nykytila, erilaiset aatevirtaukset jne. On tärkeätä varustaa jokainen demokratian jäsen tiedoilla, jotka koskevat oman asuinmaan perustuslakia ja keskeistä lainsäädäntöä, demokratian historiaa, keskeisiä toimijoita ja virtauksia sekä ajankohtaisia kysymyksiä.

Myös monikulttuurinen yhteiskunta ajautuu vaikeuksiin ilman kaikille yhteistä perustuslakiin kirjattua arvopohjaa. Perustuslakiin tiivistyy yhteiskunnan perustava toimintakoodisto. Sen opettamisen tulee olla syntyperäisten ja maahanmuuttajien kansalaiskasvatuksen runko.

Sen sijaan *omaehtoista* oppimista tukevaa sivistyspedagogiikkaa tarvitaan asioissa, jotka koskevat tulkintoja, arvoja, aatteita, tavoitteita ja kehityssuuntia. Demokratiassa odotetaan, että näitä koskevat käsitykset perustuvat jokaisen omaan harkintaan.

Tämä edellyttää sivistyspedagogiikan periaatteiden, korostetusti vapauden, sivistyskykyisyyden ja itsetoiminnallisuuden tunnustamista. Opettaja voi esittää omaehtoista harkintaa koskevia odotuksia, mutta ei eräin rajauksin voi vaatia niiden tiettyä sisältöä.

Yhtä tärkeää on, että kansalaiset tuntevat yhteiskunnallisia arvoja, aatteita ja dilemmoja, eli kysymyksiä joihin ei ole yksiselitteistä vastausta. Tällöin opitaan ymmärtämään, mitä sellaisilla arvoilla kuten vapaus, solidaarisuus, laillisuus, tasa-arvoisuus, suvaitsevaisuus, ihmisyyys, etnisyys, uskonto, sukupuoli on tarkoitettu ja miten niitä on yhteiskunnallisessa toiminnassa käytetty.

Sivistystyö kansalaiskasvattajana

Aktiivinen kansalaisuus on lainsäädännössä – ehkä ammattikouluja lukuun ottamatta – säädetty asianmukaisesti koulun ja sivistystyön tehtäväksi. Silti käytännön toiminnassa on suuria puutteita, mikä tekee kansalaiskasvatuksesta kehittämiskohteen kaikissa oppilaitoksissa.

Kansansivistystyö on olemassaolonsa ajan korostanut sitä, miten tärkeää on varustaa kaikki kansalaiset aktiivisen ja demokraattisen kansalaisuuden tiedoilla ja valmiuksilla. Se mahdollistaa jokaiselle täysipainoisen osallisuuden, osallistumisen ja vaikuttamisen yhteiskunnassa.

Sivistystyön perustavin merkitys aktiiviselle kansalaisuudelle on siinä, että se muokkaa työtapansa, metodiensa ja pedagogiikkansa avulla maaperää, jossa ihmisistä kasvaa itsenäisiä ja kriittiseen arviointiin kykeneviä yksilöitä. Tavoitteena on ihminen, jolla on kyky itsenäisesti kommunikoida, ottaa kantaa, tehdä päätöksiä ja toimia.

Vapaa sivistystyö toimii valistuneen, arviointikykyisen ja omaehtoisesti toimivan kansalaisen oppimisympäristönä. Sivistystyön työmuotojen etu on, että ne luovat kaikkien ulottuville yhdenvertaisuuteen perustuvan dialogisen oppimisympäristön oman näkemyksen kehittymiselle ja vahvistavat näin demokraattista kulttuuria.

Sivistyspedagoginen metodi on jo sellaisenaan demokratian ja siinä tarvittavien kompetenssien harjoittelua. Yksilöllisen identiteetin ja omaehtoisen toimintakyvyn kehittänyt ihminen kykenee toimimaan aktiivisena kansalaisena.

Hyvin toimiva ryhmä harjaannuttaa toiminnassaan kansalaisuuden kompetensseja: kykyä ilmaista itseään, kykyä neuvotella, kykyä ratkaista ristiriidat ilman väkivaltaa tai painostusta, kykyä tunnistaa ja hyväksyä erilaisuutta ja kykyä viestiä omasta ja ryhmän kannasta medioin.

Elina Nivala (2008) korostaa, että osallisuus, kokemus siitä että kuulun johonkin, on osallistumisen ja vaikuttamisen eli koko aktiivisen kansalaisuuden edellytys. Vapaan sivistystyön etu on se, että se voi omana toimintana tarjota oppivan ryhmän yhteisöksi, jossa ihminen on osallinen ja jossa voi harjaantua vaikuttamaan. Niin ikään se voi

työskennellä kansalaisyhteiskunnan jo olemassa olevien yhteisöjen kanssa.

Vapaa sivistystyö on mahdollista järjestää niin, että siinä aktiivisen ja kriittisen kansalaisen kasvun lisäksi toteutuu kolme kansalaiskasvatuksen sivistystehtävää: (i) yhteiskunnallinen oppiminen, (ii) uusien luovien ratkaisujen kehittäminen yhteisessä dialogissa ja (iii) vaikuttaminen vuorovaikutuksessa päätöksentekijöiden kanssa.

Demokratiakasvatus

Myös demokratiakasvatuksen perustelu on perustuslaissa. Sen 14. pykälän mukaan ”julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia *osallistua* yhteiskunnalliseen toimintaan ja *vaikuttaa* häntä itseään koskevaan päätöksentekoon”.

Olen erottanut demokraattisessa kansalaisuudessa neljä vaihetta tai askelmaa, joista kaksi ensimmäistä koskee kaikkia ihmisiä, myös puolueisiin sitoutumattomia ja kaksi jälkimmäistä sitoutuneita (Niemelä, 1988).

Kaikilta tasavallan kansalaisilta odotetaan (i) kykyä arvioida poliittisia aatteita ja tehdä arviointinsa pohjalta äänestyspäätös vaaleissa. Ihminen voi tämän lisäksi olla (ii) sitoutumaton vaikuttaja, jolloin hän edistää tärkeäksi kokemiaan tavoitteita julkisin kannanotoin, ottamalla yhteyttä päättäjiin, puolueisiin, yhdistystoiminnassa, mielenosoituksin tai vastaavin keinoin.

Vain muutama prosentti ihmisistä hakeutuu (iii) puolueiden jäseniksi. Silti he ovat demokratialle tärkeitä. Puolueen jäsenet osallistuvat oman ryhmänsä aatteelliseen, vaaliohjelma- ja muuhun tavoitekeskusteluun ja mm. puolueiden johtohenkilöiden valintaan. Näillä on ratkaiseva vaikutus siihen, mitä vaihtoehtoja ihmisillä on vaaleissa.

Niin ikään demokratiassa tarvitaan ihmisiä, jotka asettuvat ehdolle (iv) luottamustehtäviin ja valituksi tultuaan hoitavat niitä. Tehtävissä tarvitaan laajan osaamisen lisäksi itsenäisiä ja yhteistyökykyisiä persoonallisuuksia.

Kaikilla näillä askelmilla tarvitaan kansalaiskasvatusta. Jo perustellun kannan ottaminen vaaleissa edellyttää perehtyneisyyttä yhteiskunnallisiin aatteisiin ja asioihin. Sitoutumatonkin vaikuttaja tarvitsee yhteiskunnan tuntemusta, monenlaista osaamista ja omakohtaisesti perustellun näkemyksen toiminnan tavoitteista.

Puolueiden jäsenet ja luottamushenkilöt voivat toimia onnistuneesti, jos heillä on laaja tietomäärä yhteiskunnallisista asioista, jos he tuntevat ongelmien ratkaisun vaihtoehtoja ja jos he pystyvät arvioimaan niiden tosiasiallisia seurauksia.

Perimmiltään demokratia on koko ajan käynnissä oleva oppimisprosessi, joka toteutuu kansalaiskasvatustena. Erityisen vaativaksi poliittisen työn tekee nopea yhteiskunnan muutos. Se pakottaa kehittämään syntyviin ongelmiin uusia ratkaisuja.

Aikuiskasvatuksen ja sivistystyön menetelmät ovat osa poliittisen työn valmennusta. Osaltaan ne varmistavat, että päätöksenteko perustuu kansalaisten vuorovaikutukselliseen kuulemiseen, asiaosaamiseen, eettisesti kestäviin tavoitteisiin sekä ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään kehitykseen.

Kansalaisille tulee olla tarjolla yhteiskunnallisia opintoja monipuolisesti niin, että niissä kasvaa aktiivisia ja demokraattisia mutta myös valistuneita ihmisiä, jotka kykenevät ymmärtämään monitasoisten keskinäisriippuvuuksien yhteiskuntaa ja maailmaa.

Sivistyspedagogiikan yksi tehtävä on herättää ja ylläpitää sellaisia dialogisia prosesseja, joissa pyritään tunnistamaan yhteiskunnan uudet ongelmat ja kehittämään niihin luovia ratkaisuja. Opintoja tulee olla tarjolla sitoutumattomana, järjestötaustaisesti ja osana puolueiden toimintaa.

Vapaus ja sen rajat

Kansalais- ja demokratiakasvatus vaatii kasvattajalta kypsää eettistä harkintaa. Myös tässä oleellinen on itsetoiminnallisuuden odotus. Opettaja voi sanoa käsiteltävään asiaan kantansa, mutta hän ei saa odottaa, että oppijat ovat samaa mieltä. Jokaisella tulee olla ajatuksen vapaus.

Tälläkin vapaudella on rajansa, esimerkiksi silloin, kun keskustelu etenee rikollisille urille (esim. syrjintään). Opettajan tulee selkeästi odottaa, että silloinkin, kun pohditaan lakien muuttamista, demokratian periaatteita ja ihmisoikeuksia kunnioitetaan.

Erityistä kypsyyttä vaaditaan silloin, kun keskustelu on päätymässä näkemyksiin, jotka rikkovat Suomen lakeja tai hyväksymiämme kansainvälisiä sopimuksia.

On arvioitava, onko kysymys (i) oman kannan muodostamiseen liittyvästä ohimenevästä testauksesta, vai ollaanko todella (ii) päätymässä rikollisiin johtopäätöksiin vai ovatko (iii) esim. mielenterveyden häiriöt pukeutumassa yhteiskunnallisiksi väkivaltaisuuksiksi vai onko kyseessä asia, jossa tarvitaan (iv) lakeja korjaamaan pyrkivää aktivismia ja kansalaistottelemattomuutta. Jokainen niistä vaatii oman käsittelytapansa.

5.3. Yhteiskunnan eheys

Yhteiskunnan eheys, parempi tasa-arvo ja näihin sidoksissa oleva hyvinvointi on uudestaan korostunut vapaan sivistystyön tavoite. Uudessa laissa toiminnan tarkoituksiksi määriteltiin aktiivisen kansalaisuuden ohella juuri *yhteiskunnan eheys ja tasa-arvo*. Vapaan sivistystyön tehtäviin lisättiin mm. *hyvinvointi*.

Taustana on moni mittarein todettu eriarvoisuuden kasvu ja siihen liittyvät sosiaaliset ongelmat. Yhteiskunnan eheyden ja tasa-arvoisuuden tarkoitus kuvastaa huolta, jota lainsäätäjä tuntee sosiaalisten ongelmien, pahoinvoinnin ja hyvinvointierojen kasvusta.

Lain kuvaus on läheistä sukua sille, miten sosiaalipedagogiikka tulkitsee tehtävänsä. Huomionarvosta on, että tässäkin osin koulutustaustan eroihin palautuva kansalaisten eriarvoisuus kasvaa.

Valtio suuntaa vapaata sivistystyötä aktiivisen kansalaisuuden ohella vahvasti huono-osaisiin. Siitä halutaan tehdä hyvinvoinnin pedagogisen strategian toteuttaja. Vapaan sivistystyön kenttä on monin tavoin hämillään sille tarjotusta suunnasta.

Suuri osa viime vuosikymmenten toiminnasta on keskittynyt tukemaan ihmisten itsensä kehittämistä. Tehtävä koetaan edelleen arvokkaaksi. Sellaista pedagogista osaamista, joka palvelee sosiaalisen eheyden tarkoituksia, ei ole tietoisesti kehitetty.

Politiikkaa vai pedagogiikkaa

Ensi töiksi selvitettävä kiistakysymys siitä, onko yhteiskunnan eheyden ja hyvinvoinnin lisääminen ylipäätään koulutus- ja sivistys- vai enemmänkin sosiaalipoliittinen ja yhteiskunnan rakenteita koskeva kysymys.

Havainnollinen tapa lähestyä asiaa on Lauri Rauhalan kehittämä situationaalinen säätöpiiri. Sen mukaan ihminen on ykseys, mutta ymmärtämisen kannalta ihmisessä on mahdollista erottaa kolme toisiinsa kietoutuvaa olemuspuolta: elämäntilanne (*esiymmärtäneisyys situaatiossa*), keho (*orgaaninen ymmärtäminen*) ja tajunnallisuus (*varsinainen ymmärtäminen*). Tajunnallisuus jakaantuu kahteen osaan: 1. asteen (koen) ja 2. asteen (tiedän kokevani) intentionaalisuuteen.

Sosiaalisessa auttamisessa on tärkeitä vaikuttaa näihin kaikkiin. Esimerkki selventää asiaa. Ongelmana voi olla se, että ihminen kokee olevansa lohduttoman yksinäinen. Ensimmäinen tehtävä on selvittää ja korjata elämäntilanne niin, että yksinäinen saatetaan ryhmän tai ryhmien jäseneksi (esimerkiksi opintopiiriin ja pitkäkestoisemmin internaattiin). Kustannuksiin etsitään sosiaalipoliittikan avulla ratkaisut.

Silti yksinäisyyden kokemus voi jatkua ryhmän jäsenenäkin. Tällöin on hyvä tutkia, onko kokemuksella kehollisia, lääkehoidolla korjattavia syitä. Usein käy niin, ettei lääkehoito korjaa ongelmaa, jos kohta sen avulla voidaan lievittää tuskallista kokemusta.

Sivistystyön kannalta oleellinen yksinäisyydestä johtuvan pahoinvoinnin syy voi paikallistua tajunnallisuuteen. Pitkään jatkunut yksinäisyys on voinut synnyttää merkityssuhteita, jotka sitkeästi vääristävät uuden tilanteen ymmärtämistä. Tätä korjataan terapian avulla. Sivistystyö vaikuttaa ehkäisevästi ja korjaavasti terapeuttisesti, vaikka varsinaista terapiaa se ei ole.

Toinen ongelman syy voi olla se, että ihmisessä oleva sosiaalisuuden potentiaali ei ole päässyt kehittymään. Tällöin toistuvat osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemukset voivat saada aikaan sisäistä kasvua niin, että yksinäisyyden kokemus lievenee ja toiminta ryhmän jäsenenä mahdollistuu. Näihin sisältyy sosiaalipedagogisen sivistyspedagogiikan haaste.

Elämäntilanteen korjaaminen on perustava, mutta ei aina riittävä keino lisätä yhteiskunnan eheyttä ja hyvinvointia. Juha Hämäläisen mukaan hyvinvointi on yhtäältä sosiaalipoliittisen järjestelmän kehittyneisyyttä: sosiaalista turvaa, tulonsiirtoja ja palveluja (poliittinen strategia). Toisaalta se on inhimillisten kasvuprosessien kautta syntyneitä toimintakykyä, osallisuutta, osallistumista ja sisäistä elämänhallintaa (pedagoginen strategia). Jorma Niemelä (2011) on kuvannut poliittista strategiaa valtaannuttamiseksi, pedagogista voimaannuttamiseksi.

Poliittisen ja pedagogisen strategian edustajilla on vähän keskinäisiä kosketuksia, huono toistensa ymmärtäminen ja paljon keskinäisiä ennakkoluuloja. Monen sosiaalipoliitikon usko siihen, että ongelmat voidaan korjata rahalla, toimii, mutta ei aina. Osaa ongelmista raha vain pahentaa.

Toisaalta pelätään, että pedagoginen strategia tarkoittaa paluuta moralisointiin ja siihen, että ongelmista kärsivälle ihmiselle säilytetään vastuuta, jota hän ei kykene kantamaan.

Siksi on tärkeä löytää uusi ote strategioihin ja niiden yhteistyöhön. Yhteiskunnan eheyteen tarvitaan *sekä* sosiaalipoliitikan kyky tukea ihmistä tulonsiirtoin ja palveluin *että* pedagoginen kyky synnyttää uutta ymmärrystä ja toimintavalmiutta.

Tässäkin avainasemassa on itse kunkin omien potentiaalien löytäminen ja niille rakentuva itsessä piilevien mahdollisuuksien kehittäminen tavalla, jossa sivistys käsitetään "ihmisen kehityspotentiaaliin perustuvaksi inhimillisen kasvun prosessiksi". Sille pitää antaa mahdollisuus "varattomuuden sitä estämättä".

Kysyntä ja maksukyky

Vaatus edetä kohti sivistystyön sosiaalipedagogisempaa tehtävän määrittelyä törmää myös taloudellisiin ehtoihin. Vapaan sivistystyön rahoitus on laadittu maksukykyistä kysyntää varten. Huono-osaisilla ihmisillä on harvoin maksukykyä. Valtion tähdentämän tarkoituksen ja valtion tarjoamien keinojen välillä on räikeä ristiriita.

Ristiriitaa havainnollistaa Hämäläisen (1996) alaston kuvaus hyvinvoinnin käänköpuolesta: sosiaalipedagogiikka etsii köyhyyden, rikollisuuden, alkoholismia, väkivallan, sosiaalisen avuttomuuden, koulutuksesta ja työstä syrjäytymisen, mielenterveyden häiriöiden, asunnottomuuden ja perhe-elämän vaikeuksien tuomiin ongelmiin ratkaisuja, jotka nousevat kasvatuksen, oppimisen ja inhimillisen kasvun käsiteistä.

Vapaa sivistystyö toimii ehkä kaikkienkin ongelmien osalta ennalta ehkäisevästi. Osaa ongelmista, erityisesti koulutuksesta ja työstä syrjäytymistä sekä sosiaalista avuttomuutta, sivistystyö korjaa jo nyt. Esimerkiksi kokemukset kansanopistojen kymppiluokista ovat rohkaisevia.

Silti useimmat luettelon kohdat ovat sellaisia, että niihin on syytä tarttua varovaisesti. Vaikeat sosiaaliset ongelmat vaativat erityistä osaamista ja riittävät resurssit, joita oppilaitoksilla ei nyt ole.

Sivistystyö voi periaatteessa olla oikea lääke moniin sosiaalisiin ongelmiin, mutta sitä on mahdoton toteuttaa oppilaan maksukykyä edellyttävin rahoitusperustein. Silti itse työn tärkeys on ilmeinen ja siihen pitäisi voida ainakin tehtävään halukkaissa oppilaitoksissa tarttua.

Sivistyspedagogisia opintoja voidaan käyttää syrjäytymisen ehkäisijänä. Tällöin sivistystyö vahvistaa syrjäytymisvaarassa olevien nuorten/toipilaiden itsearvostusta ja omanarvontuntoa, tukee yhteisöllisen elämän edellytyksiä ja auttaa ymmärtämään

yhteiskunnan toimintaa (Sanna Ryyänen). Näin se luo perustaa ammatillisille opinnoille ja työssä menestymiselle.

Sivistyspedagogiikka on myös sosiaalisen auttamisen kokonaisuudessa tärkeä osa yhteiskunnan eheyttämistä. Samalla se voi osaltaan vahvistaa oppimiskykyjä ja taitoja niin, että jatkokoulutus mahdollistuu. Koulutustasolla on vahva yhteys eriarvoisuuteen.

Opinnollinen kuntoutus koskee nivelvaiheen pudokkaita (kymppiluokat) ja ihmisiä, jotka syystä tai toisesta (pitkä työttömyys, mielenterveyskuntoutujat, päihdekuntoutujat) ovat liian heikkoja ammatilliseen koulutukseen tai uudelleen koulutukseen ja tarvitsevat identiteetin vahvistamista ja omaehtoisen toimintakyvyn kehittämistä.

Joskus sosiaalistumisen perusasioiden puutteita ja uusavuttomuutta tulee korjata ajanhallintaa, kodinhoitoa, asiointia ja raha-asioiden hoitoa myöten.

Vapaa sivistystyö voi kehittää ongelmakohtaisia täsmäopintoja ihmisille, jotka ovat sosiaalisesti hankalassa elämäntilanteessa. On tärkeätä tunnistaa, mitä sosiaalisia ongelmia voidaan ehkäistä ja korjata sivistyspedagogiikan keinoin ja vastaavasti, missä tarvitaan erityinen terapiakoulutus. Tosin toiminta voi olla myös rinnakkaista; avoimen dialogin hoito- ja terapiamallit ovat lähellä sivistyspedagogiikan painotuksia.

Oleellista on lisätä ja täydentää sitä kulttuurista ja sosiaalista pääomaa, jota vaille useat lapset ja nuoret jäävät. Erityisesti tässä on hyvä tunnustaa, että työ on vaativaa eikä sitä voida toteuttaa periaatteilla, jotka on laadittu maksukykyistä kysyntää varten.

Erityistehtäviä

Laissa vapaasta sivistystyöstä luetellaan useita ajankohtaisia tehtäviä. Yksi uusista suurista haasteista liittyy kasvavaan maahanmuuttoon.

Maahanmuuttajien kielenopetus on tärkeä keino edistää integroitumista uuteen ympäristöön. Vapaa sivistystyö voi tämän lisäksi auttaa uusia suomalaisia myös aktiiviseen kansalaisuuteen.

Huonosti onnistuneen kotouttamisen riski on isoilituneiden alakulttuurien synty ja sitä kautta monet, myös kulttuurien väliseen väkivaltaan johtavat pelottavat jännitteet. Tästä on jo Euroopassakin riittämiin varoittavaa kokemusta.

Vapaa sivistystyö kunnioittaa perustuslakia, joka turvaa Suomen kansalaisten ja maassa laillisesti asuvien yhdenvertaisuuden taustatekijöistä, mm. uskonnosta, kielestä, kulttuurista, vammasta, sukupuolesta tai muusta syystä riippumatta.

Vastaavasti se ohjaa asukkaita toimimaan Suomen lakien mukaisella tavalla. Se auttaa etsimään ratkaisuja tilanteisiin, joissa maahanmuuttajan perinteiset arvot ovat ristiriidassa Suomen lakien kanssa. Lait ovat kaikille samoja.

Vapaa sivistystyön maahanmuuttajiin kohdistuva tehtäväkenttä on mittava. Se voi edistää kulttuurien ja kieliryhmien omaehtoista kehitystä. Se voi edistää kulttuurien välistä dialogia, vuorovaikutusta ja toistensa ymmärtämistä. Se voi opettaa maahanmuuttajille uuden kotimaan perustavat kansalaistiedot ja -taidot, mm. perustuslain ja sen periaatteiden tuntemuksen.

Näin sivistystyö tukee maahanmuuttajien kykyä osallistua ja vaikuttaa uuden kotimaansa demokraattiseen toimintaan. Sivistystyön avulla voidaan ehkäistä ennalta monia muuten eteen tulevia ongelmia.

Uutena asiana viime laissa mainitaan myös kestävä kehitys. Ekologisten ongelmien kärjistyessä uuden luontosuhteen kehittämisestä ja kestävästä kehityksestä voi tulla vapaan sivistystyön tärkein tehtävä.

Vapaa sivistystyö voi lisätä tietoa luonnon ja ihmisen suhteesta ja valmistaa ihmisiä kohtaamaan ekologiset uhat. Se voi tukea tapoja, joilla yksityinen ihminen, naapurustot ja järjestöt voivat toimia kestävä kehityksen puolesta. Se voi kehittää kestävä kehityksen politiikkavaihtoehtoja ja keinoja sopeutua muutoksiin.

5.4. Työllistettävyys

Vapaalla sivistystyöllä ja ammatillisella koulutuksella on ainakin kaksi yhtymäkohtaa. "Oman jutun" löytämisellä ja itsensä toteuttamisella on suuri ja usein ratkaiseva merkitys sekä ammatinvalintaan että ammatissa kehittymiseen ja menestymiseen. Myös ammattisivistyksen ideaa kannattaisi kehitellä.

Useimmissa ammateissa tarvitaan luovuutta, omaperäisyyttä ja innovatiivisuutta, joiden kehittäminen on sivistyspedagogiikan ominta alaa. Kiinnostava kehittämishaaste on sivistysteorian periaatteille rakentuvat innovaatio-opinnot.

6. Kehittämisehdotuksia

Osaava-rahoitus on ollut avainasemassa siinä, että viime vuosina on saatu käyntiin vapaaseen sivistystyöhön ja sen pedagogiikkaan johdattavia opintoja. Tarve on suuri. Moni tulee vapaan sivistystyön noin 2000 vakituisen työntekijän ja noin 30 000 tuntiopettajan joukkoon ilman, että heillä on vapaasta sivistystyöstä tai sille ominaisesta pedagogiikasta edes perustietoja.

Saadun kokemuksen pohjalta näyttää ilmeiseltä, että jatkossa tulisi vakinaistaa seuraavat asiat.

- (i) Kaikkeen opettajankoulutukseen tulisi pikaisesti saada Jyväskylän APO -opintojen tapaan vapaata sivistystyötä, sen pohjoismaista taustaa, nykyistä säädöspohjaa, yhteiskunnallisia odotuksia, oppilaitosmuotoja ja työlle ominaista pedagogiikkaa valaiseva osio. Siinä kuvattaisiin myös alan opintojen jatkamisen mahdollisuudet. Sama koskee kasvatustieteitä, joissa kaikki opiskelijat eivät nyt kuule vapaasta sivistystyöstä edes mainintaa.
- (ii) Olisi vakinaistettava paikka tai ainakin alan eri oppilaitoksia hyväksi käytävä rakenne, joka tuottaisi säännöllisesti vapaaseen sivistystyöhön johdattavia opintoja

niin, että alan oppilaitokset voisivat lähettää sinne uudet opettajansa. Rakenteeseen tulisi liittää toiminnan kehittäminen.

- (iii) Oppilaitoksilta odotetaan kasvavaa panostusta yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoisuutta ja aktiivista kansalaisuutta sekä hyvinvointia tukeviin opintoihin. Tämä luo suuria ja suurelta osin uusia osaamistarpeita niin oppilaitoksille kuin opettajillekin. Siksi tulisi löytää keinot parantaa sosiaalipedagogista osaamista.

Taustakirjallisuutta

Alatalo, A. & Ilén, P. (2005). Kansanopisto kokonaisvaltaisena oppimisympäristönä. Kirjassa Virtanen, S. & Marjomäki, V. (toim.) *Kansanopistokirja*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 100 – 110.

Almila, A. & Panula, J. (2010). *Vaistoa on vaikia opettaa*. Helsinki: Teos.

Carlsen, A. (1998). Kundskap, demokrati og det aktive medborgerskap. Kirjassa *Tradition og vision i nordisk folkeoplysning*. Nordens folkelige akademi 30 år. Göteborg, 40-46.

Eurooppa elinikäisen oppimisen alueena. Komission tiedonanto eurooppalaisen elinikäisen oppimisen alueen toteuttamisesta, 21. 11. 2001 (KOM(2001) 689).

Fagerlund, S-E. (1984). Takolanderin opisto ja meidän opistomme. Kirjassa Tiensuu, K. & Niemelä, S. (toim.). *Kansanopisto elää*. Helsinki: Suomen kansanopistoyhdistys.

Gustavsson, B. (1998). *Bildning i vår tid. Om bildningens möjligheter och villkor i det moderna samhället*. Stockholm: Wahlström&Widstrand.

Halme, A. (2003). *Eteen eestä ihanteen. Kansanopistoelämää Lahdessa 1893–1939*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Harju, A. (2006). Aktiivinen kansalaisuus ja siihen kasvaminen. Kirjassa Tuomisto, J. & Salo, P. (toim.). *Edistävää ja viihdyttävää aikuiskasvatus*. Aulis Alanen aikuisopetuksen laatua etsimässä. 2006. Tampere University Press, 85 - 112.

Harju, A. & Rantala, J. (toim.) *Sivistymisen idea - Vapaan sivistystyön eetosta etsimässä*. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF. 2013,

Hämäläinen, J. (2006). Hyvinvoinnin kaksi strategiaa: poliittinen ja pedagoginen. Kirjassa Niemelä, P. & Pursiainen, T. (toim.). *Hyvinvointi yhteiskuntapoliittisena tavoitteena*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia nro 62. Kuopio: Kuopion yliopisto, 16 - 29.

Hämäläinen, J. (2007). Nuosisokasvatuksen teoria sosiaalipedagogisessa kehyksessä. Kirjassa Nivala, E. & Saastamoinen, M. (toim.) *Nuorisokasvatuksen teoria – perusteita ja puheenvuoroja*. Nuorisotutkimusseura. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 73. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 169 – 200.

Hämäläinen, J. & Nivala, E. (2008). *Kasvatustiede, pedagogisen ihmistyön tiede*. Kuopio: UNIPress.

Iisakka, L. (toim.) (2006). *Sosiaalinen pääoma Suomessa – Tilastokatsaus*. Elinolot 2006 -sarja. Helsinki:

Tilastokeskus.

Karkama, P. (2007). *Kadonnutta ihmisyyttä etsimässä. Johdatusta Johann Gottfried Herderin ajatteluun ja herderiläisyyteen Suomessa*. Helsinki: SKS.

Karvonen, L. & Paloheimo, H. (2005). Demokratian näkymiä Suomessa. Kirjassa Paloheimo, H. (toim.) *Vaalit ja demokratia Suomessa*. Porvoo: WSOY, 290-304.

Kivelä, A. (2004). *Subjektifilosofiasta pedagogisen toiminnan teoriaan*. Oulu: Oulu University Press.

Korsgaard, O. (1997). *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 500 år*. Århus: Gyldendahl.

Korsgaard, O. (2001). Introduction. Kirjassa Korsgaard, O. ym. (toim.). *Education for democratic citizenship*. Copenhagen: Association for World Education and the Danish University of Education, 9-15.

Laitinen, M. & Nurmi, K. E. (2007). Aktiivinen kansalaisuus ja sen oppiminen. Kirjassa Arola, P. & Sallila, P. (toim.). *Koulussa kansalaiseksi. Opettaja ja aktiivinen koulukulttuuri*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 11 - 32.

Madsen, B. (2001). *Socialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.

Niemelä, J. & Niemelä, S. (2011) Hyvinvoinnin sivistysstrategia. Kirjassa Pohjola, A. & Särkelä, R. (toim.) *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. 2011, s. 128 – 143.

Niemelä, S. (1988). Poliittinen kasvatustutkimus. Kirjassa Laurila, A., Oksanen, A., Tuomisto, J., Alanen, A. & Yrjölä, P. (toim.). *Aikuisten yhteiskunnallinen kasvatustutkimus*. Helsinki: Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.

Niemelä, S. (1998) Elinikäinen oppiminen ja osaamisyhteiskunnan haasteet. Kirjassa Sallila, P. & Vaherva, T. *Arkipäivän oppiminen*. Aikuiskasvatuksen 39. vuosikirja. Helsinki: BTJ kirjastopalvelu,

Niemelä, S. (2007). Den nordiske oplysning om social capital og medborgerskab. Kirjassa J. D. Johansen (toim.). *Demos. En antologi om magt, demokrati og aktive medborgerskab i Norden*. Orivesi: Norden NVL, 43 - 49.

Niemelä, S. (2008). *Sivistystyö*. Helsinki: Maaseudun Sivistysliitto ja viisi muuta sivistysliittoa.

Niemelä, S. (2008) *Sivistyslasterit*. Kokemäki: Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF ry.

Niemelä, S. (2011). *Sivistymisen tarve, -pedagogiikka ja -politiikka pohjoismaisessa kansansivistystraditiossa*. Helsinki: KVS.

Niemelä, S. (2013). Johdatus sivistyspedagogiikkaan. Artikkelikirjassa Harju, A. & Rantala, J. (toim.) *Sivistymisen idea - Vapaan sivistystyön eetos etsimässä*. Sivistysliitto Kansalaisfoorumi SKAF. 2013, 121 – 143.

Niemelä, S. (2013). Sivistyspedagogiikka avaa tietä luovuuden kulttuuriin. Artikkelikirjassa Kansalaisopistojen liiton nettijulkaisussa *Yhdessä moniäänisesti*.

Niemelä, S. (2014) Sosiaalipedagogiikan anti vapaalle sivistystyölle. Katsausartikkeli, Sosiaalipedagoginen aikakauskirja. Vuosikirja 2014. Tulossa.

Niemelä, S. (2014) Kansanopiston hyvinvointitehtävä. Artikkelikirjassa Lapuan kr. Kansanopiston juhlaartikkelissa.

Tulossa.

Nivala, E. (2008). *Kansalaiskasvatus globaalien ajan hyvinvointiyhteiskunnassa. - Kansalaiskasvatuksen sosiaalipedagoginen teoriakehys*. Kuopio: Snellman-instituutin A-sarja 24/2008

Nivala, E. & Ryyänen, S. (2013) Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja*. Vuosikirja 2013. s. 9 – 42.

Oppimisen ilo. Kansallinen elinikäisen oppimisen strategia. Komiteanmietintö 1997:14. Opetusministeriö.

Rauhala, L. (1989). *Ihmisen ykseys ja moninaisuus*. Sairaanhoidajien koulutussäätiö.

Ryyänen, S. 2011. *Nuoria reunoilla. Sosiaalipedagoginen tutkimus rikollisuuden ja väkivallan keskellä elävien nuorten kasvun tukemisesta brasilialaisessa kansalaisjärjestössä*. Tampere: Tampere university press.

Siljander, P. (1982). *N.F.S. Grundtoivoin sivistyskäsitys ja kansanopiston tehtävä*. Oulun yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 11/1982. Oulu.

Siljander, P. (2002). *Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen*. Helsinki: Otava.

Sivonen, K. (2006). *Itsekasvatus suomalaisena käsitteenä ja käytäntönä*. Kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 117. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

Snellman, J. V. (1883) *Kirjoituksia aikakauskirjallisuuden alalta*. Kääntänyt Agathon Meurman. Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Turunen, J. (2005). *Think tankit ja poliittiset säätiöt Euroopassa. Esityksiä suomalaisista toteuttamismalleista*. Oikeusministeriön julkaisuja 2005:4. Helsinki: Edita Press Oy.

Uljens, M. (2009). *Allmän pedagogik som kritisk pedagogik*. Kirjassa Kivelä, A. & Sutinen, A. (toim.). *Teoria ja traditio. Juhlakirja Pauli Siljanderille*. Turku: Suomen kasvatustieteellinen seura, 153 – 178.

Wallen, B. (2006). *Kyllä kansalaisuudelle. Aloitteita ja esimerkkejä Pohjolasta*. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Williamson, B. (1998). *Lifeworlds and learning. Essays on the theory, philosophy and practice of lifelong learning*. Leicester: Niace.

Värri, V-M. (1997). *Hyvä kasvatus – kasvatus hyvään. Dialogisen kasvatuksen filosofinen tarkastelu erityisesti vanhemmuuden näkökulmasta*. Tampere: Tampere University Press.

KANSALAIŠ.
FOORUMI

ISBN : 978-951-9461-50-2